Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie
Comprehensive Atlas of the Dutch United East India Company

– . . . . .II Afrika en de VOC: kaarten, plattegronden en topografische tekeningen, 1590-1806

– . . . . .II Africa and the VOC: maps, plans and topographical drawings, 1590-1806

– . . . . .Zuid-Afrika, de Kaapkolonie / South Africa, the Cape Colony

281. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
De Bosch-Berg over Breintjes Hoogte bij de Oude Prins.
The Bosberg opposite Bruintjieshoogte at [the farm of] Old Mr. Prins.

282-283 [Christoph Hieronimus Leiste, 1779 / 1785] :
[Kaart van de Kaapkolonie].
[Map of the Cape Colony].

282-283 [Jan Brandes], 1787 :
Kaapsche Bergen van de Kaap naar 't Noorden strekkende van de Baay fals naar de Tijgerberg dwars over.
The Cape Mountains extending from the Cape to the North from False Bay to the Tygerberg.

284-287 C.D. Wentzel, [ca./c. 1752] :
Korte Schets van de Marsch, / Gehouden op de Togt in den Jaare 1752 ter ordre van den Wel Edelen Gestr: / Heer Gouverneur Rijk Tulbagh ondernoomen ter ontdekkinge der hier aan Cabo de / Goede Hoop, binnenwaarts Leggende Landen en daarinne woonende Volkeren.
Brief Sketch of the March, / Done during the Travels undertaken in the Year 1752 on the orders of the Hon: / Governor Rijk Tulbagh for the discovery of the Lands Situated in the interior of the Cape of / Good Hope, and the People living in the same.

288-290 C:J:Van de Graaff, 1785-1794 :
Caart van den Oostelijken Oever en aangelegen Landen van Africa, behorende / onder het Gouvernement van de Caap de Goede Hoop.
Map of the Eastern Shore and adjoining Lands of Africa, belonging / to the Government of the Cape of Good Hope.

291. . . . [Pieter Cloete, 1777] :
[Kaart van de Kaapkolonie met de reisroute van Hendrik Swellengrebel].
[Map of the Cape Colony with the itinerary of Hendrik Swellengrebel].

291. . . . Joh. Schumacher, [1776-1777] :
Drawn by Joh. Schumacher, [1776-1777] :
Gegend en plaats van de Waal in Hottentots Holland {1ste van de serie}.
Environs and farm of De Waal in Hottentots Holland {1st of the series}.

292 . . . [Johannes Schumacher, 1777] :
De Hottentots Hollands Kloof.
The Hottentots Holland Kloof [Gantouw Pass].

293 . . . Johannes Schumacher, 1777 :
Van de Hottentots Hollandsch Kloof, Het gezigt op de Baay Fals.
From the Hottentots Holland Kloof [Gantouw Pass], The view of False Bay.

293 . . . [Johannes Schumacher, 1777] :
Na de Tafelberg.
Towards Table Mountain.

294 . . . [Anoniem/Anonymous, ca./c. 1806] :
[Kaart van Hottentots Holland].
[Map of Hottentots Holland].

295. . . . JW Wernich, [1788] :
Kaart van de Situatie geleegen aan de groote / Roette van de Caap de Goede Hoop, door Hottentots / Holland, over de Hottentots Hollands Cloof [...].
Map of the Situation on the great / Road from the Cape of Good Hope, through Hottentots / Holland, over the Gantouw Pass [...].

295. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Die Hottentots Hollands Kloof ober na Patmitten Rivier toe.
Over the Hottentots Hollands Kloof [Gantouw Pass] towards the Palmiet River.

296 . . . Wernich 1788 :
Kaartje van de Situatie van het Warme-Bad, gelegen Over Berg / aan de Caap de Goede Hoop, – 1788 –.
Map of the Situation at the Hot Spring, situated in Overberg / at the Cape of Good Hope, – 1788 –.

Deel 3.10 / Part 3.10

296 . . . [Govert Cnoll, 1710] :
'T Bergje met zijn baden.
The Hill with its baths.

297 . . . [Anoniem/Anonymous, ca./c. 1800] :
Gnadenthal / or the Settlem: of Moravian United Brothers at Bavians Kloof in South Africa.
Genadendal / of de Nederzetting van de Moravische Broeders in de Baviaanskloof in Zuid-Afrika.

298 . . . J:Jones, 1790 :
Platte Grond / van S:E: Compagnies Post / Genaamt Soedemelks / Vally.
Plan / of the Honourable Company's Post / Called Zoetemelks / Vallei [Soetemelksvlei].

298 . . . [Willem Bartholomé Eduard Paravicini di Capelli, 1803] :
Overvaart aan de Breede Rivier.
Crossing the Breede River.

299 . . . J. Jones, 1790 :
Platte Grond / van Swellendam en / S:E: Colonie Gebauwen.
Plan / of Swellendam and / the Buildings of the Honourable Colony.

300-301 [Johannes Schumacher, 1777-1779] :
De drostije Swellendam, tegen het Z:O: te zien.
The Swellendam drostdy, as seen towards the S:E:

300 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Swellendam Drostdij.
Swellendam Drostdy.

301. . . . J: Jones, [1791] :
Platte grond van S:E Compagnies / Post genaamt Ried Vally geleegen / aan Buffeljagds Rivier.
Plan of the Honourable Company's / Post called Rietvallei [Rietvlei] situated / at the Buffeljags River.

302. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1779] :
Gesigt van de Compagnies Post, genaamt de Rietvaleij, over / Buffelijagts rivier, agter de drostije Swellendam.
View of the Company Post, called the Rietvallei [Rietvlei], over / the Buffeljags River, behind the Swellendam drostdy.

302. . . . J:W: Wernich, [1803-1806] :
Plan / van S Gouvernements Plaats & Post / de / Riet Vally [...].
Plan / of the Government's Estate & Post / the / Rietvallei [Rietvlei] [...].

303. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Gezicht bij de Grootvaders Bosch.
View near Grootvadersbosch.

303. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Gourits Rivier – an de Kausse Rivier bij Botta.
Gourits River – on the Kauka River at Botha's [farm].

304. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
De Attaquas Kloof.
The Attaquas Kloof.

305. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Gezicht van de Lange Kloof.
View of the Langkloof.

305. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
De Gauka gebergte gegend na Norden.
The area of the Kougaberge [as seen] towards the North.

306. . . . [Willem Bartholomé Eduard Paravicini di Capelli, 1803] :
Groene Valley by de Gankoma.
The Groenvlei near the Goukamma River.

306. . . . J: Jones, 1789 :
Platte Grond van S:E: Compagnies Post / in Oudniquas. Land.
Plan of the Honourable Company's Post / in Outeniekwa. Land.

307. . . . J:W: Wernich, [1804] :
Plan / van S Gouvernements Post, Bossen en Land / in het / Auteniqua Land [...].
Plan / of the Government Post, Forests and Land / in Outeniekwa Land [...].

308. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Gesigt op de Hogte van Staaten Revier.
View from the Rise near Van Stadens River.

308. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Van Staadens Revier.
Van Stadens River.

V Afrika / Africa

Atlas Maior

nationaalarchief

Universiteit Utrecht
Faculteit Geowetenschappen

KNAG

309. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Gegend bij van Staadens Rivier.
In the Vicinity of Van Stadens River.

309. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Van Staadens Reviers Hoogte.
The Rise near Van Stadens River.

310. . . . A: Danckelman, [1804] :
Plan de la Situation de Bethelsdorp; établissement des Missionaires dans l'Afrique Méridionale [...].
Kaart van de situatie van Bethelsdorp post van de Zendelingen in Zuid-Afrika [...].
Map of the Situation of Bethelsdorp; post of the Missionaries in South Africa [...].

311 . . . . C.D. Wentzel, 1752 :
Korte Schets van de Marsch, / Gehouden op de Togt in den Jaare 1752: ter Ordre van den Wel Edelen Gestr: Heer / Gouverneur Rijk Tulbagh [...].
Brief Sketch of the March, / Done during the Travels in the Year 1752: on the Orders of the Right Hon: / Governor Rijk Tulbagh [...].

De Bosch-Berg over Breintjes Hoogte bij de Oude Prins

Van de Kaap over land naar het oosten. In de latere compagniestijd was een groot deel van de Kaapkolonie ontsloten door voor ossewagens berijdbare karrewegen. Compagniesemployés op dienstreis en particuliere reizigers gebruikten in hoofdzaak deze gebaande wegen en logeerden bij steeds dezelfde boerderijen langs de routes. Uit diverse bewaard gebleven kaarten is af te leiden dat ook de cartografische opnemingen in eerste instantie doorgaans via deze routes werden gedaan, als gevolg waarvan de meeste tussenliggende gebieden lange tijd blanco bleven; zie bijvoorbeeld de kaart van de landmeter Christoph Hieronimus Leiste uit 1779 op de bladen 282-283. Niet voor niets initieerde gouverneur C.J. van de Graaff in 1785 een uitgebreid karteringsproject met als doel de gehele Kaapkolonie op een schaal van ongeveer 1 : 50.000 in kaart te brengen, volgens de normen die toen in de Republiek algemeen werden. Door zijn vroegtijdige terugroeping in 1791 werd dit werk nooit voltooid; zie het inleidende hoofdstuk. Na zijn ontslag nam Van de Graaff een groot deel van het kaartenarchief van de Kaap mee en werkte hij zelf jarenlang door aan een grote overzichtskaart van de Kaapkolonie, met gebruikmaking van de gegevens van de diverse oudere kaarten; het eindresultaat is gereproduceerd op de bladen 288-290. Op de bladen 282-314 wordt het traject over land ten oosten en zuidoosten van de Kaap beschreven, waarna als laatste op blad 315 en verder de verschillende baaien en vestigingen aan de zuidkust volgen.

From the Cape by land to the east. In the late Company period large parts of the Cape Colony had been opened up by roads passable for oxcarts. Company employees on official business and private travellers mainly used these made roads and as a rule lodged at the same farms along the way. From various extant maps we can conclude that in the first instance the cartographic surveys were also mostly done along these routes, and as a result the areas in between were largely left empty for a long time; see, for example, the map by the surveyor Christoph Hieronimus Leiste from 1779 on sheets 282-283. Not without reason did Governor C.J. van de Graaff initiate an extensive survey project in 1785, with the aim of mapping the entire Cape Colony to a scale of about 1 : 50,000, in accordance with the best standards used in the Republic at that time. Because he was recalled prematurely in 1791, this work was never completed; see the introductory chapter. After he was relieved of his post Van de Graaff took a large proportion of the map archive of the Cape with him and for years kept on working on a large general map of the Cape Colony, using the data from the various older maps; the final result is reproduced on sheets 288-290. The land areas to the east and south-east of the Cape are described on sheets 282-314, and after that the different bays and settlements on the south coast follow from sheet 315.

bladen 282-283 boven / sheets 282-283 above:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.7.

[Christoph Hieronimus Leiste, 1779 / 1785] :

[Kaart van de Kaapkolonie].

[Map of the Cape Colony].

Schaalstok van 20.Uuren of een Graad = [ca. 1 : 507.000].
Scale-bar of *20. Uuren of een Graad* =
[approximately 1 : 507,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 63 x 152,5 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 63 x 152.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verso: Caart van de zuijd kust van Africa opgenomen door den Land meter Leisten in 1779, in dese ordre gebragt in 1785, diend tot 't journaal van den Landtogt gedaan door den Gouverneur Van Plettenberg in 1778 – als ook hoord daar bij het Journaal door den Landm voorn. gehouden : op desen togt bij het formeren deser kaarte : gedaan.

Verklaringen: [linksonder] aantekeningen door C.J. van de Graaff :

Explanations: [lower left] notes by C.J. van de Graaff :

De Kaap op 16° 10′ Long na de Fransen + 17° 57′ dus […] de Lengte op 34° 7′ den Caap na onse Tell. van Teneriffe. of 35° 2′ Lengte van Teneriff Lacaille, p. 322.
NB volgens Manivalette [d'Apr s de Mannevillette] Legt Tinneriffe 17° 57′ bewesten de meridiaan van Parijs.
IJder […] op 12½ zee meijlen of 10 [?] hol. uuren.

Landmeter Christoph Hieronimus Leiste doorkruiste in de jaren 1777-1779 in opdracht van gouverneur en Raad de Kaapkolonie om een nauwkeurige opneming te doen van de nog niet in kaart gebrachte streken die al wel door Europeanen bewoond werden. Zie in dit verband de aan hem toegeschreven kaart van de Olifantsrivier op de bladen 260-261. In 1779 kon hij zijn overzichtskaart van de kolonie overleggen, die ons nu een goed inzicht geeft in de cartografische kennis van dat moment; vergelijk ook de 25 jaar oudere kaart op de bladen 284-287. Diverse witte plekken dienden nog te worden ingevuld, een taak die gouverneur C.J. van de Graaff direct na zijn aankomst aan de Kaap in 1785 ter hand nam; zie de bladen 288-290. In deze samenhang moeten ook de aantekeningen worden gezien die Van de Graaff op deze kaart toevoegde.

Terwijl Leiste nog onderweg was op zijn karteringsmissie, maakte gouverneur Joachim van Plettenberg van 3 september tot 26 november 1778 een inspectiereis door de kolonie. Doel van de reis was het bezoeken van de 'aller verst gelegene landerijen, zo wijd dezelve door de ingezetenen werden bewoond' en tevens de 'onlangs tusschen de beijde colonien van Stellenbosch en Swellendam nader bepaalde limiet scheidingen, oculair inspectie te nemen'; zie voor de drostdij Stellenbosch blad 263 en volgende en die van Swellendam blad 295 en volgende. De rode lijn rechts op de kaart geeft de limietscheiding tussen beide drostdijen anno 1778 aan. Van de Graaff voegde later de opmerking 'Eer Tijds' toe en de naam 'Graaff Reijnet' voor de in 1785 gestichte drostdij van die naam; zie blad 276 en verder. Erboven noteerde hij in potlood 'Hier Legt den Lieutenand wagtmeester en eerste Veld Commandant in de Velden Van het Noorden David Viliers' (in feite werd deze David de Villiers in 1780 aangesteld als veldcornet onder Carel Marais, commandant van de 'Noordelijke Velden').

Leiste combineerde in deze kaart zijn eigen gegevens (waarschijnlijk volgde hij de met een rode lijn aangegeven wegen) met die van de reis van Van Plettenberg, getuige de naam 'Plettenbergs Baaij' waar Van de Graaff geheel onnodig de oudere namen 'Baaij Contend of Baaij Formosa' toevoegde. Zoals Van Plettenbergs journaal bij 6 november 1778 meldt: 'De gem:d baaij, in welke onlangs de hoeker Catwijk aan de Rijn is geankert geweest, tot nu toe geen vasten naam hebbende gehat, als zijnde arbitrair met de namen van de baay Content, de bay Angola, de Keurboomsriviers- en de Pisangriviersbaey, by 's Comp: papieren bestempeld geworden, wierd by deeze gelegentheyd eens voor al, na den Weled: Gestr: heer gouverneur de Plettenbergs-bay genaamt.' Zie voor deze baai blad 338 en volgende.

Een belangrijke aanleiding tot deze inspectiereis was tevens het oplaaiende geweld tussen de Khoi en San en de Europese boeren langs de verschuivende noordgrens van de kolonie. Op de kaart is niet het gebied ten noorden van de Sneeuberg aangegeven waar Van Plettenberg samen met Robert Jacob Gordon, die hem gedurende het grootste deel van de reis vergezelde, langs de Zeekoerivier (Seekoeirivier, Seekoei River, in 1777 door Gordon Plettenbergrivier genoemd) verder landinwaarts reisde en halverwege de Oranjerivier een VOC-teken liet plaatsen ter afbakening van de noordelijke grens van het compagniesgebied; zie de kaart van Gordon op de bladen 250-251. Dit loze gebaar werd onmiddellijk na zijn vertrek teniet gedaan door de San, die het baken vernietigden. In het oosten waren de boeren en de Xhosa tegenover elkaar komen te staan. Van Plettenberg meende dit probleem opgelost te hebben door zijn al eerder vermelde afspraak met enkele Xhosa-leiders de Grote Visrivier (Groot Visrivier) als grensscheiding aan te houden; zie verder de bladen 312-314. Van de Graaff gebruikte Leistes kaart als een van de onderleggers voor zijn grote overzichtskaart van de Kaapkolonie op blad 288-290.

In the years 1777-1779 the surveyor Christoph Hieronimus Leiste traversed the Cape Colony on the instructions of Governor and Council in order to make an accurate survey of those parts not yet mapped which were already inhabited by Europeans. In this connection see the map of the Olifants River attributed to him on sheets 260-261. In 1779 he was in a position to submit his general map, which now gives us a fair appraisal of the cartographic knowledge of that time; compare also the map from 25 years earlier on sheets 284-287. Various blank spots still needed to be filled in, a task which Governor C.J. van de Graaff took in hand directly after he arrived at the Cape in 1785; see sheets 288-290. The notes which Van de Graaff added on this map should also be seen in this light.

While Leiste was still away on his mapping mission, Governor Joachim van Plettenberg made a tour of inspection through the colony from 3 September to 26 November 1778. The aim of this journey was to visit 'the most distant areas of land, as far as the same are inhabited by the settlers', and at the same time 'to make an ocular inspection of the boundary recently defined between the two colonies of Stellenbosch and Swellendam'; for the Drostdy of Stellenbosch, see sheet 263 and following, and for Swellendam sheet 295 and following. The red line on the right of the map shows the limits between the two districts in the year 1778. Later Van de Graaff added the remark *Eer Tijds* (formerly so) and the name *Graaff Reijnet* for the Drostdy of that name founded in 1785; see sheet 276 and following. Above it he noted in pencil 'Here lies the Lieutenant *Wachtmeester* and First Field Commander in the Fields of the North, David Villiers' (in fact this David Villiers was appointed in 1780 as field cornet under Carel Marais, Commander of the 'Northern Fields').

In this map Leiste combined his own data (probably he followed the roads marked with a red line) with those from Van Plettenberg's journey, in view of the name *Plettenbergs Baaij* where Van de Graaff quite needlessly added the older names *Baaij Contend* or *Baaij Formosa*. As Van Plettenberg's journal for 6 November 1778 says, 'The said bay, in which recently the hooker *Catwijk aan de Rijn* was anchored, not having had a fixed name till now, and being arbitrarily labelled in the Company's papers with the names Content Bay, Angola Bay, Keurbooms River and Pisang River Bay, was on this occasion once and for all named Plettenberg's Bay after the Right Honourable Governor'. For this bay, see sheet 338 and following.

At the same time an important reason for this tour of inspection was the mounting violence between the Khoi and San and the European farmers along the shifting northern border of the colony. The map does not show the area to the north of the Sneeuberg where Van Plettenberg, together with Robert Jacob Gordon, who accompanied him on most of the trip, travelled further inland along the Seekoei River (Seekoeirivier, in 1777 named Plettenberg River by Gordon), and halfway along the Orange River had a VOC marker set up to define the northern border of the Company's territories; see Gordon's map on sheets 250-251. Immediately after his departure this empty gesture was undone by the San, who destroyed the marker. In the east the farmers and the Xhosa had found themselves face to face. Van Plettenberg thought that he had solved this problem by means of the agreement alluded to above with several of the Xhosa leaders to keep the Great Fish River as the boundary; see also sheets 312-314. Van de Graaff used Leiste's map as one of the bases for his large general map of the Cape Colony on sheets 288-290.

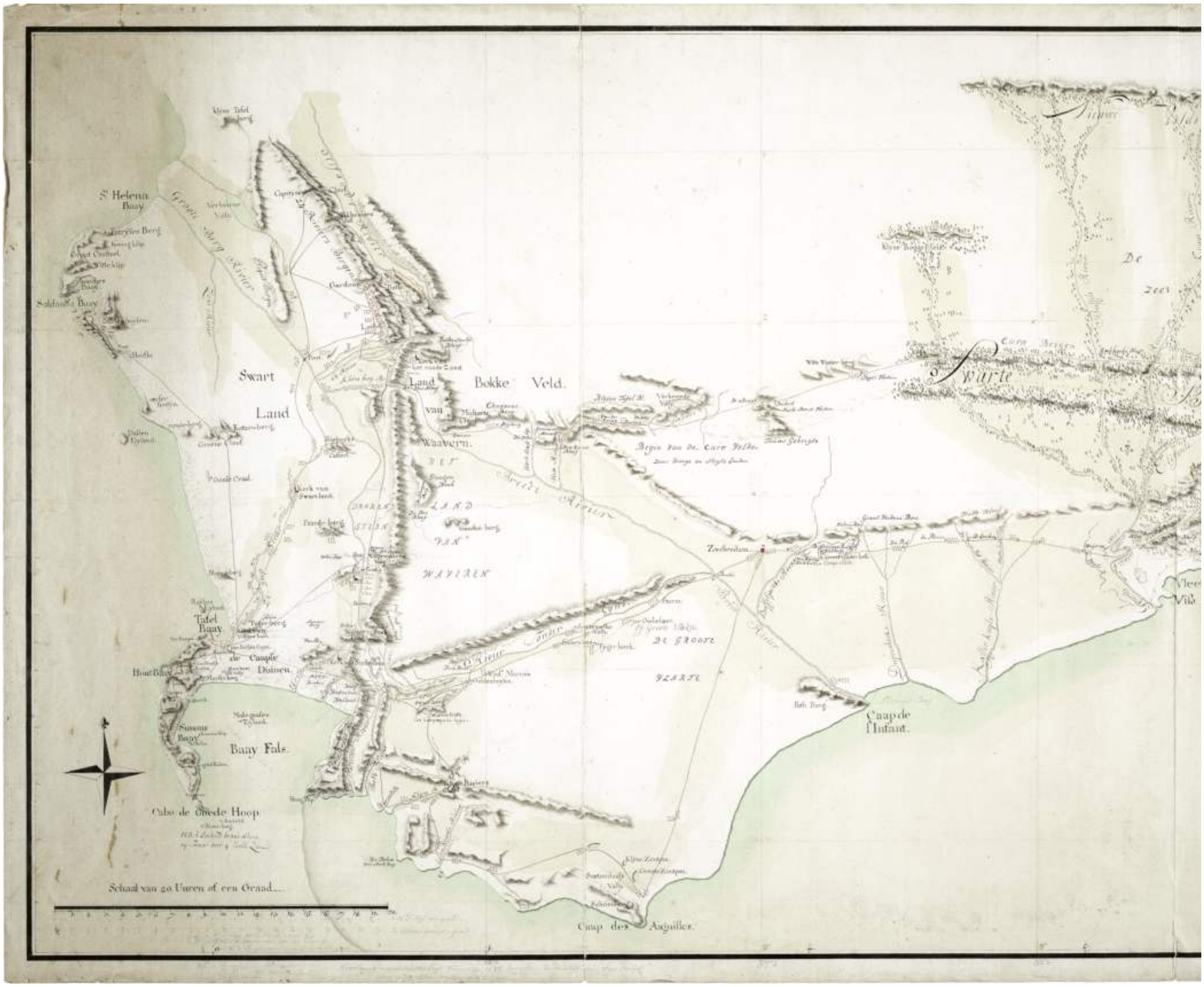

Bijschriften: pag. 281 / Captions: p. 281

bladen 282-283 onder / sheets 282-283 below:

Particuliere collectie / private collection.

[Jan Brandes], 1787 :

Kaapsche Bergen van de Kaap naar 't Noorden strekkende van de Baay fals naar de Tijgerberg dwars over.

The Cape Mountains extending from the Cape to the North from False Bay to the Tygerberg.

Aquarel op papier, 19,5 x 124 cm.
Water-colour on paper, 19.5 x 124 cm.

De reeds eerder genoemde lutherse predikant Jan Brandes (bladen 48-49, 154-155) tekende dit samengestelde panorama van Hottentots Holland vanuit het westen. Hij logeerde destijds bij Johan Georg Lochner op diens boerderij Vergenoegd, waarvan hij rechts het hek en de zonnewijzer afbeeldt. Geheel rechts ligt, net niet zichtbaar, de Valsbaai met het zuidelijke einde van de Hottentots Hollandbergen. Even rechts van het midden, in rood aangegeven, loopt 'de kloof om verder in 't land te komen over de berg', die toegang gaf tot het Overberg genoemde land ten oosten van de bergketen. Geheel links op het panorama noteerde Brandes 'hier ligt Stellenbosch' waarnaast hij waarschijnlijk de Simonsberg tekende; vergelijk ook de kaart op blad 262. In de vlakte links liggen twee boerderijen. Dit panorama werd door Laura Mitchell uitgebreid beschreven in *The world of Jan Brandes, 1743-1808* (onder redactie van Max de Bruijn en Remco Raben).

The Lutheran preacher Jan Brandes (who was mentioned above, sheets 48-49, 154-155) drew this combined panorama of Hottentots Holland looking from the west. At that time he was lodging with Johan Georg Lochner on his farm Vergenoegd, the fence and sundial of which he has included on the right. At the far right, just out of sight, is False Bay with the southern end of the Hottentots Holland Mountains. Slightly to the right of centre, shown in red, runs 'the gap to go deeper into the inland over the mountain', which gave access to the area known as Overberg to the east of the mountain chain. On the far left of the panorama Brandes notes 'here lies Stellenbosch', next to which he has drawn what is probably the Simonsberg; compare also the map on sheet 262. In the plain on the left there are two farms. This panorama was described in detail by Laura Mitchell in *The World of Jan Brandes, 1743-1808* (edited by Max de Bruijn and Remco Raben).

bladen / sheets 284-287:

Nationaal Archief, 4.VEL 852.

Gemaakt en geteekent door C.D. Wentzel ges:w Landmeeter, [ca. 1752] :
Made and drawn by C.D. Wentzel sworn Surveyor, [c. 1752] :

Korte Schets van de Marsch, / Gehouden op de Togt in den Jaare 1752 ter ordre van den Wel Edelen Gestr: / Heer Gouverneur Rijk Tulbagh ondernoomen ter ontdekkinge der hier aan Cabo de / Goede Hoop, binnenwaarts Leggende Landen en daarinne woonende Volkeren.

Brief Sketch of the March, / Done during the Travels undertaken in the Year 1752 on the orders of the Hon: / Governor Rijk Tulbagh for the discovery of the Lands Situated in the interior of the Cape of / Good Hope, and the People living in the same.

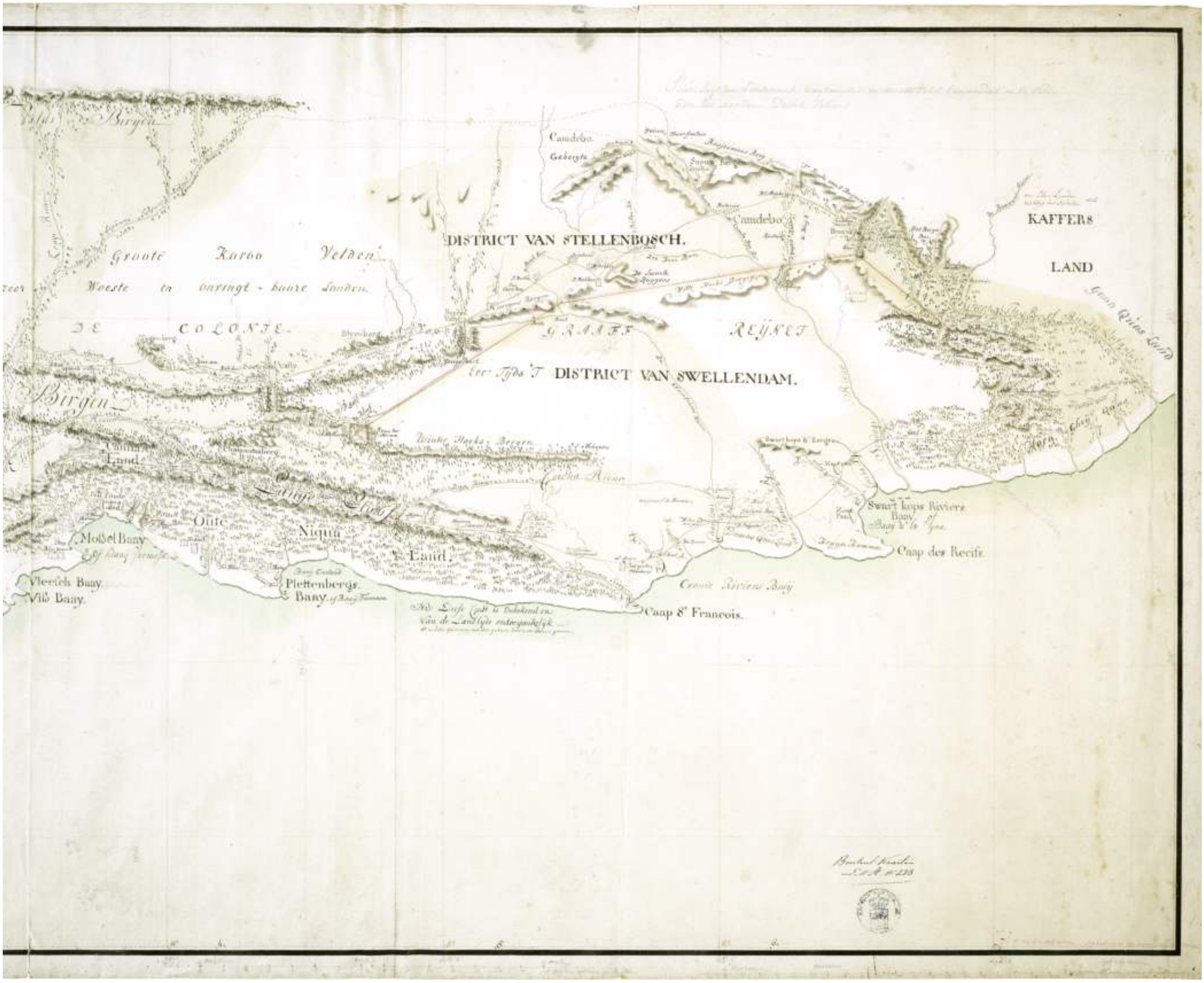

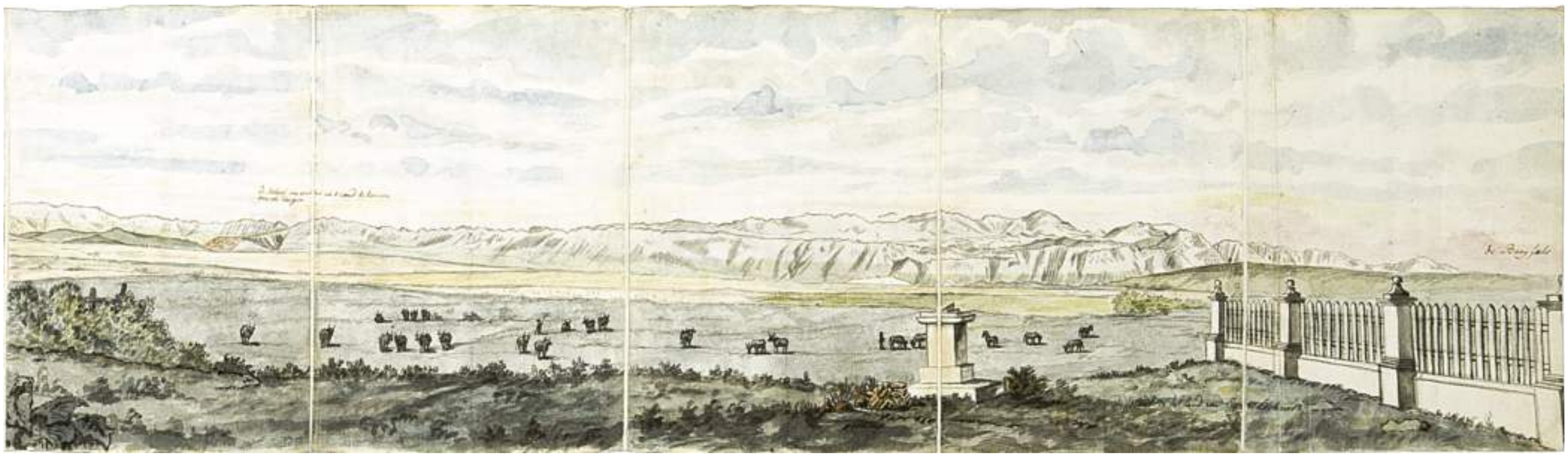

Schaalstok van 15 Mijlen of 30 Uur. de Mijle te 1900. Roeden gereekent en begreijpt Een Graad Breete = [ca. 1 : 364,200].
Scale-bar of *15 Mijlen of 30 Uur. de Mijle te 1900. Roeden gereekent en begreijpt Een Graad Breete* = [approximately 1 : 364.200].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 102 x 244,5 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 102 x 244.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Op 19 februari 1752 vertrok uit Kaapstad een expeditie over land in oostwaartse richting onder leiding van vaandrig August Beutler met het doel onderzoek te doen naar de 'gesteldheyt deeser binnenwaarts Leggende Landen' en de inwoners 'mitsgaders wyders of met deselve niet eenigen Handel met voordeel voor d' E. Compe. in der tyd soude kunnen worden gedreeven'. De assistent Carel Albregt Haupt diende het journaal bij te houden. Tevens reisden mee de onderstuurman Pieter Clement en 'den Landmeeter en Caarte maaker Carel David Wentzel. Beyden om de noodige Astronomische observatiën en wat dies meer zy, te doen'. Voor het transport zorgde Hendrik Beenke, de onderbaas van de Schuur, 'met vijfentwintig zoo wagenryders als Leyders, deese laatste ten dienste van de Elf waagens (ijder met thien ossen bespannen) dewelcke aan deese Landgangers zullen moeten worden bygezet tot Transport van de noodige Leevensmiddelen, ammonitie van Oorlog en andere noodwendigheeden, mitsgaders nog van een schuyt dienende om over de onwaadbare Rivieren te kunnen koomen'. Rivieren moesten op bevaarbaarheid worden onderzocht, baaien op hun toegankelijkheid voor schepen, en op strategische en duidelijk zichtbare locaties dienden meegegeven stenen VOC-bakens geplaatst te worden. Dit laatste werd als eerste gedaan 'op een verheeven eylandje' in de monding van de Kabeljauwsrivier (Kabeljousrivier, Kabeljous River) in St. Francis Bay. Een tweede baken werd geplaatst bij de monding van de Zwartkopsrivier (Swartskops River) aan de Algoabaai, waar 'door den landmeeter het strand is opgenomen, gelijk de caart sulx breeder aantoond'. Beide plaatsen zijn op de kaart gemarkeerd met een VOC-monogram. Dat dit geen overbodige acties waren, blijkt uit de ontmoeting met enkele opvarenden van het Franse schip *Le Necessaire*, die volgens hun zeggen afkomstig waren uit Mauritius en opdracht hadden uit te kijken naar een geschikte vestigingsplaats aan de zuidkust. Op deze vloot voer ook de bekende cartograaf Jean-Baptiste d'Après de Mannevillette mee, die toen al de befaamde Franse zeeatlas *Le Neptune Oriental* (1745) op zijn naam had staan.

Naast het in kaart brengen van het land was het belangrijkste doel onderzoek te doen naar 'den aard, zeeden, gewoontens en Levenswyse der bysondere volkeren', in het bijzonder met het oog op de eventuele handelsmogelijkheden voor de Compagnie. Hierbij was het consigne dat ze 'voorseyde Landaarden by alle geleegentheden met vriendelyke beleefdheyd bejeegend en met deselve ten uytterste omsigtig en lankmoedig sal moeten gehandelt worden, sonder iets in het minste van haer tegens hunnen wille, onder wat pretext het ook soude mogen syn, met geweld af te nemen, of haar enigen overlast aan te doen', tenzij de expeditie werd aangevallen. Het meest rechtse deel van de kaart bedekt het gebied tussen de huidige Grote Visriver en de 'Quenonche' (de Kwenxura River ten noorden van East London), waar de verschillende bezochte dorpen of kralen afzonderlijk zijn aangegeven met een rondje en hun naam. In het journaal wordt als meest oostelijke punt de 'Sakolka' genoemd, de huidige Qora River op een afstand van hemelsbreed ongeveer 900 kilometer van de Kaap. Na het oversteken van de 'Chijs Chamma rivier' (Keiskamma River) waren vaandrig Beutler en zijn mannen in het 'Caffersland' ofwel het woongebied van de Xhosa aangekomen. Ondanks diverse vriendelijke ontmoetingen verliep de handel moeizaam, omdat de prijs die hier voor het vee werd gevraagd veel te hoog werd bevonden. Na terugkomst aan de Kaap op 6 november 1752, 'na agt maanden en seeven dagen uijtgeweest te sijn', vervaardigde Wentzel deze voor die tijd bijzonder gedetailleerde kaart van het oostelijk deel van de Kaapkolonie. De 'Hagelcraal' bij de Mosselbaai was toen 'de laatste der plaatsen die aan deese oostzijde van Africa bij Christenen bewoond worden'. Dertig jaar later was het gezagsgebied van de Compagnie uitgebreid tot de Grote Visrivier, zie Van de Graaffs kaart op de bladen 288-290. Van de kaart van Wentzel uit 1752 zijn overigens meerdere versies bekend. Op blad 311 is het rechter deel van de vrijwel identieke kaart uit het Nationaal Archief onder inventarisnummer 4.TOPO 15.119 gereproduceerd, dat onder de gevolgde route in het 'Caffersland' ook een aardige tekening van de moeizaam voortploeterende expeditie zelf laat zien.

(vervolg op pag. 287 / continued on p. 287)

Bijschriften: pag. 282 / Captions: p. 282

KORTE SCHETSVANDE

Gedruiden op de Zeyl inden Jaare 17[illegible] door van
Aan Zouverneur Zyk. Tillaon en andere om de ontdekkinge
Goede Hoop benoorden wart Liggende Landen [illegible]

285

Bijschriften: pag. 282 / Captions: p. 282

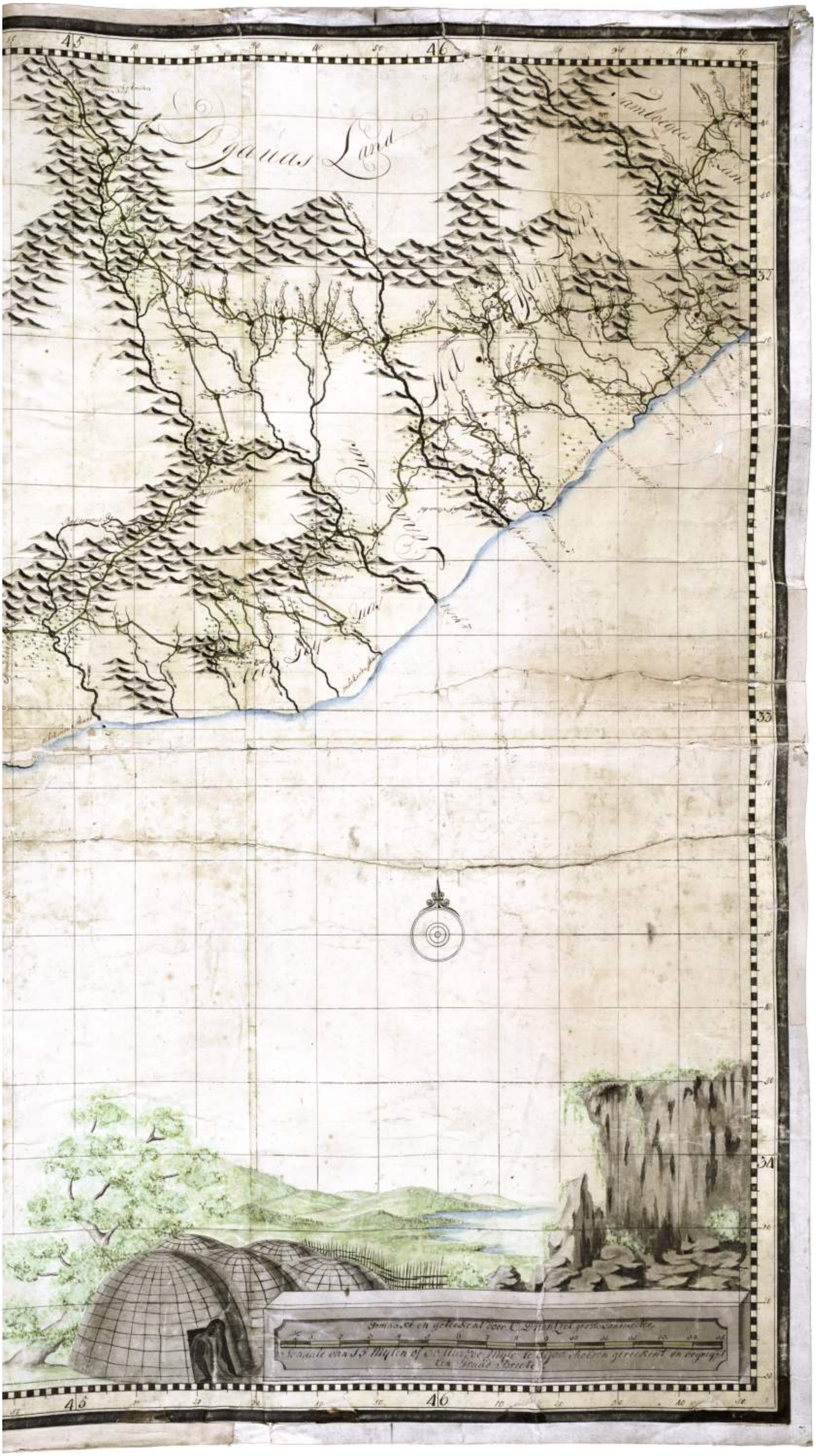
45
46
Gonas Land
Landbeens Land
Gonas Land
Gonas Land
Gonas

bladen / sheets 288-290:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.116.

Uijt de beste Stukken te Zamen gesteld, in der tijd in Loco zijnde, door den H:re Gouverneur en Directeur deser Colonien C:J: van de Graaff in den Jaare 1785 tot 1794 :
Compiled from the best Documents, at that time being in Loco, by the Hon: Governor and Director of these Colonies C:J: van de Graaff in the Years 1785 to 1794 :

Caart van den Oostelijken Oever en aangelegen Landen van Africa, behorende / onder het Gouvernement van de Caap de Goede Hoop.

Map of the Eastern Shore and adjoining Lands of Africa, belonging / to the Government of the Cape of Good Hope.

Schaalstok van 15 Deutsche Mylen, of een Graad der Breede = [ca. 1 : 496.000].
Scale-bar of *15 Deutsche Mylen, of een Graad der Breede* = [approximately 1 : 496,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 60 x 150 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 60 x 150 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verso: Caart van 't Zuijdelijk deel van Africa, geformeerd op den Togt met den gouverneur van Plettenberg.
Gecopieerd naa de kaart van de Heeren Secrets: De Wett.
Verbeterd na verscheide andere van dit Land nader opgenomen Stukken, door C:J: van de Graaff, in den tijd van zijn aanwesen in dit Gouvernemt:.

Verklaringen: [linksonder] aantekeningen door C.J. van de Graaff :
Explanations: [lower left] notes by C.J. van de Graaff :

NB. Volgens de Meridiaan van Londen legt De Caap-Stad op de Longetude Beoosten – Van London 18° 30′ – En op de Zuij:d Brete van 33° 54′, na Barrow.
De Caap-Stad is op deese Caart voor 0 genomen aan de Laterale Distantien te berekenen, zijnde een graad Lengte gelijk aan 15 Uuren gaans volg: Barrow.

Oud-gouverneur Cornelis Jacob van de Graaff heeft met deze kaart zijn *magnum opus* willen creëren, als culminatie van bijna anderhalve eeuw karteringswerk aan de Kaap, waarvan een belangrijk deel in de jaren 1785-1791 onder zijn supervisie werd uitgevoerd. Zoals vermeld, nam hij bij zijn vertrek in 1791 het grootste deel van het kaartenarchief van de Kaapkolonie mee in zijn particuliere verzameling, die nu in het Nationaal Archief in Den Haag berust (collectie 4.TOPO rubriek 15). Voor de samenstelling van zijn grote overzichtskaart, waaraan hij ten minste tot 1794 heeft gewerkt (met enkele nog veel later toegevoegde aantekeningen), maakte Van de Graaff gebruik van zeer uiteenlopende materialen. Als basis, zoals hij zelf opmerkt, nam hij de 'kaart van de Heeren Secrets: de Wett'. Deze Olof Godlieb de Wet, onder Van de Graaffs bewind sinds 1785 secretaris van de Politieke Raad, had eerder gouverneur Joachim van Plettenberg vergezeld tijdens diens reis door de Kaapkolonie in 1778. Mogelijk wordt hier de kaart door Cristoph Hieronimus Leiste (bladen 282-283) bedoeld, of een niet meer bestaande kopie daarvan die later door De Wet werd bijgewerkt. Zie ter vergelijking bijvoorbeeld de identieke scheidingslijn tussen de drostdijen Stellenbosch en Swellendam, die begin 1785 nog geldig was maar na de stichting van de drostdij Graaff-Reinet in hetzelfde jaar werd gewijzigd. Het wekt verbazing dat Van de Graaff deze informatie niet meteen in zijn kaart verwerkte maar deze pas bijna twintig jaar later toevoegde, zoals blijkt uit de stippellijn met de tekst: 'Limitten Tusschen Zwellendam en Graaff-Reinet volgens de Engelse bepaling; vide Barrow'. Van diens hand verscheen in 1801-1804 in twee delen *An Account of Travels into the Interior of Southern Africa*. Deel II bevat John Barrows kaart van de Kaapkolonie, die lang als eerste goede overzichtskaart van het gebied beschouwd werd, totdat in 1952

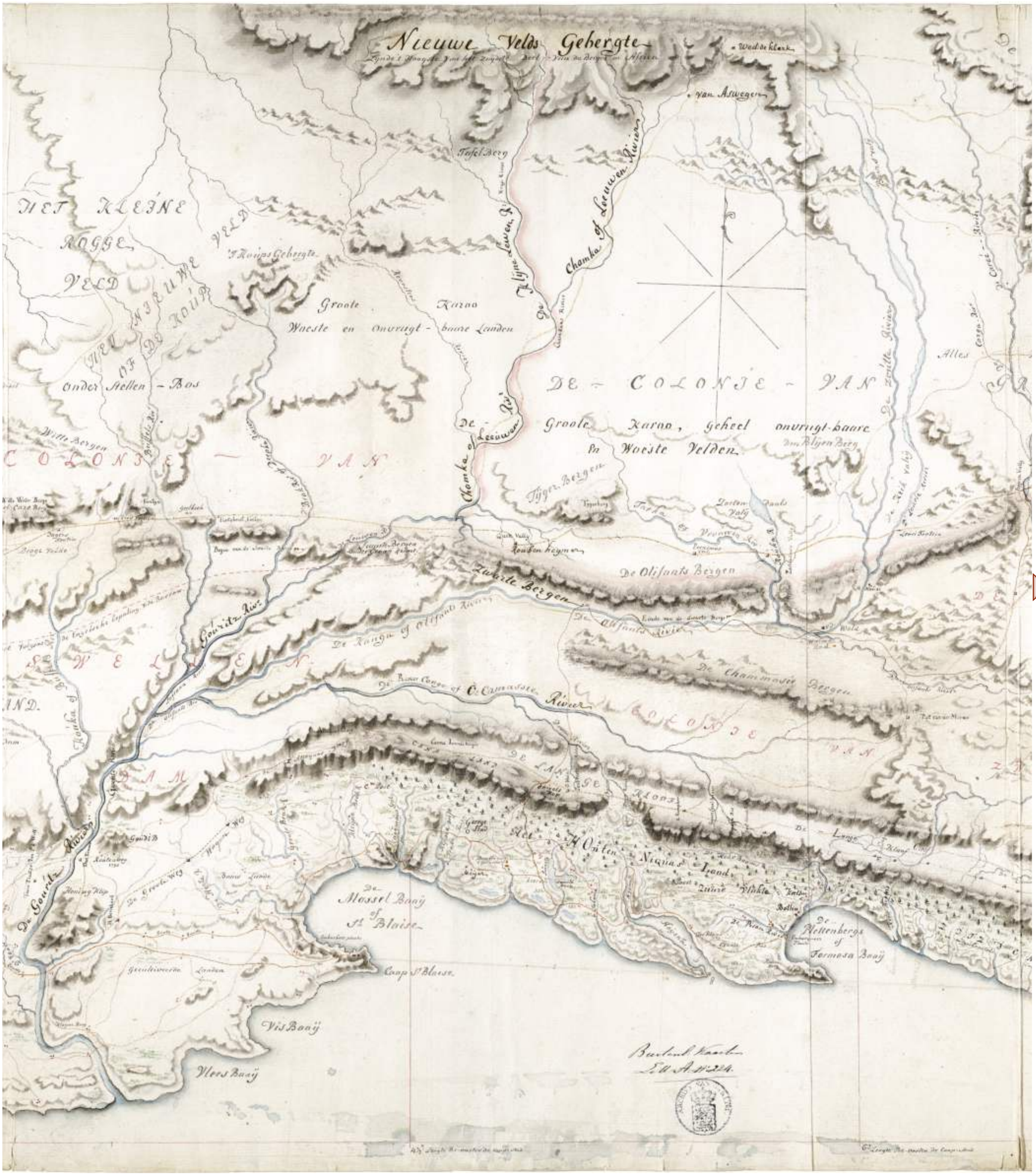

de hier beschreven kaart van Van de Graaff werd herontdekt door dr.ir. C. Koeman; zie de inleiding. Voor zover bekend bezocht Van de Graaff nooit zelf het binnenland van de Kaapkolonie en had hij er ook nauwelijks interesse voor. Een tweede, oudere overzichtskaart van de Kaapkolonie die hij tot zijn beschikking had was die van Pieter Cloete uit 1768 op de bladen 240-242. Van de belangrijke deelkaarten die hij voor de invulling in detail gebruikte, kan die van het Kaaps Schiereiland op de bladen 164-165 worden genoemd. Voor de zuidkust diende mogelijk de kaart door Johann Christian Friderici op de bladen 322-323 als voorbeeld, waar net als bij Van de Graaff de Vleesbaai en Visbaai zijn verwisseld. Van de Graaff lijkt de kaart met diverse gebieden buiten de grenzen van de Kaapkolonie van omstreeks 1778 door Robert Jacob Gordon (bladen 250-251) niet gekend te hebben. In ieder geval bepaalde hij zich met zijn grote overzichtskaart tot de Kaapkolonie als bestuurlijk gebied, met weglating overigens van de delen bij de Saldanha- en de St. Helenabaai. Als laatste toevoeging werden door hem na de slag bij Blouberg in 1806 de posities van de Kaapse en Britse troepen ingetekend.

Er is verondersteld dat Cornelis Jacob van de Graaff, nadat hij – hoe elegant ook geformuleerd – in 1791 in feite ontslagen was als gouverneur van de Kaap, de vele jaren van werk aan zijn manuscript *Memorie, houdende aanmerkingen over de importantie van de Caap de Goede Hoop* in de eerste plaats heeft besteed als een poging tot eerherstel. In een publicatie van de *Memorie* zou deze kaart daartoe bij uitstek gepast hebben, al dient ze op het punt van topografische nauwkeurigheid met enige reserve te worden bezien.

With this map former Governor Cornelis Jacob van de Graaff had wished to create his *magnum opus*, the culmination of almost one and a half centuries of mapping at the Cape, a significant part of which was carried out under his supervision in the years 1785-1791. As has been mentioned, when he left in 1791 he took with him most of the map archive of the Cape Colony in his private collection, and this is now in the Netherlands National Archives in The Hague (collection 4.TOPO rubric 15). In order to compile his large general map, which he worked on until at least 1794 (with some notes added much later), Van de Graaff used a very wide range of materials. As his basis, as he himself remarks, he took the 'map of Secretary De Wet'. This Olof Godlieb de Wet, during Van de Graaff's regime Secretary to the Political Council from 1785, had earlier accompanied Governor Joachim van Plettenberg on his journey through the Cape Colony in 1778. Possibly the map by Cristoph Hieronimus Leiste (sheets 282-283) is meant here, or a no longer extant copy of it that De Wet later adjusted. As a comparison, see for example the identical dividing line between the Drostdys of Stellenbosch and Swellendam, which still applied in 1785 but was altered in the same year after the Drostdy of Graaff-Reinet was established. It is amazing that Van de Graaff did not incorporate this information in his map immediately, but only added it almost twenty years later, as can be seen from the dotted line with the text 'Limits between Swellendam and Graaff-Reinet according to the English determination; *vide* Barrow'. The latter was the author of *An Account of Travels into the Interior of Southern Africa* in two volumes, which appeared in 1801-1804. Volume II contains John Barrow's map of the Cape Colony, which for a long time was regarded as the first good general map of the area, until Van de Graaff's map described here was rediscovered by Dr. Ir. C. Koeman in 1952; see the Introduction. As far as we know, Van de Graaff never visited the interior of the Cape Colony himself, and also had scarcely any interest in it. A second, older general map of the Cape Colony that he had at his disposal was the one by Pieter Cloete from 1768 on sheets 240-242. Of the important section-maps that he used for filling in the details, the one of the Cape Peninsula on sheets 164-165 may be mentioned. For the south coast the map by Johann Christian Friderici on sheets 322-323 may possibly have served as model, where just as with Van de Graaff Vlees Bay and Vis Bay are interchanged. Van de Graaff does not seem to have known the map that also includes various areas outside the borders of the Cape Colony from about 1778 by Robert Jacob Gordon (sheets 250-251). In any case for his large general map he limited himself to the Cape Colony as an administrative area, omitting even the parts at Saldanha Bay and St. Helena Bay. As a final addition he drew in the positions of the Cape and British troops after the battle at Blouberg in 1806.

(vervolg op pag. 290 / continued on p. 290)

Caart van den Oostelijken oever en aangelegen Landen van Africa, behoorende
onder het Gouvernement van de Caap de Goede Hoop
uijt de beste Stukken te Zamen gesteld in der tijd in Loco zijnde, door
den Ae Gouverneur en Directeur deser Colonien CJ. Van de Graaff
in den Jaare 1785 tot 1794.
Sneeuw Bergen
De Bas Bergen
Caffers Gebergte
Het Caffers Landt
De Camdebo
Groeldaal
Otto
Zoutrivier
Beere Holy
Witte Hoeks-Bergen
De Zwarte Ruggens
COLONIE VAN
Kreupel Bosch
Winter Hoeks Bergen
Winterhoeks Berge
Elsen Bos
Dit is alles door Europeesen Bewoond.
Zwart Kops Riviers Baay of de Baay Algoa.
Cramme Riviers Baay of Baay Content ook St Francois
Caap de Montegues
Caap der Actifs
Schaale van 15 Deutsche Mylen, of een Graad der Breede

289

(vervolg van pag. 289 / continued from p. 289)

It has been assumed that Cornelis Jacob van de Graafff, after he – however delicately we may put it – was in fact dismissed as Governor of the Cape in 1791, devoted the many years of work on his manuscript *Memorie, houdende aanmerkingen over de importantie van de Caap de Goede Hoop* in the first place as an attempt to redeem his reputation. In a publication of the *Memorie* this map would have been pre-eminently fitting, even though on the matter of topographical accuracy it should be viewed with some reserve.

blad 291 boven / sheet 291 above:

Collectie Swellengrebel, VI A-5.

[Pieter Cloete, 1777] :

[Kaart van de Kaapkolonie met de reisroute van Hendrik Swellengrebel].

[Map of the Cape Colony with the itinerary of Hendrik Swellengrebel].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 48 x 78 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 48 x 78 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [middenonder] een legenda bij de nummers 1 t/m 6 en 7 kaartsymbolen :
Explanations: [below centre] a key to the numbers 1 to 6 and 7 cartographic symbols :

1. Stad en Kasteel.
2. Stellenbosch.
3. Drakenstein.
4. 'T Swarteland.
5. 'T Land van Waveren.
6. Drostdye van Swellendam.
[kaartsymbool] Constantia.
[kaartsymbool] Compagnie's Posten.
[kaartsymbool] Bouw- en Vee-plaatsen der Colonisten.
[kaartsymbool] Hottentots Kralen.
[kaartsymbool] Kaffers kralen.
[kaartsymbool] Zoutpannen.
[kaartsymbool] Sware Bosschen.

De jonge Pieter Cloete vergezelde Hendrik Swellengrebel, zoon van de voormalige gouverneur van de Kaap, tijdens diens privé-reis door de Kaapkolonie in 1776-1777. De militair Johannes Schumacher maakte tijdens deze reis tekeningen, Cloete tekende de kaart en maakte later een uittreksel van Swellengrebels journaal van de tocht. Pieter Cloete zou later op kosten van Hendrik Swellengrebel een opleiding in Nederland volgen en in 1779 als landmeter terugkeren aan de Kaap. Zie ook Cloetes kaart op de bladen 240-242.

The young Pieter Cloete accompanied Hendrik Swellengrebel, son of the former Governor of the Cape, on his private journey through the Cape Colony in 1776-1777. The soldier Johannes Schumacher made drawings during this trip, Cloete drew the map and later made an extract from Swellengrebel's journal of the expedition. Later Pieter Cloete would be trained in the Netherlands at Hendrik Swellengrebel's expense, and in 1779 would return to the Cape as a surveyor. See also Cloete's map on sheets 240-242.

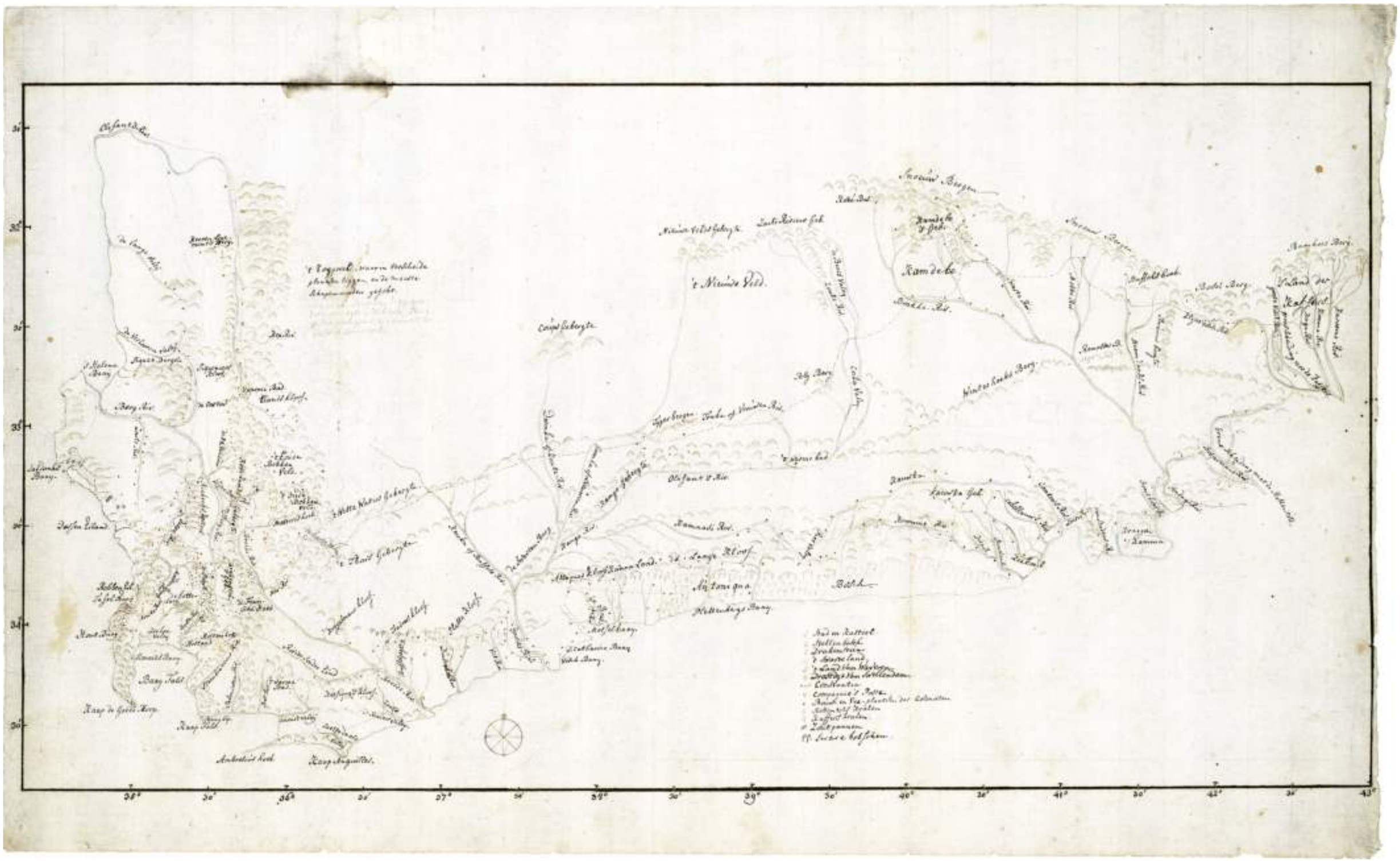

Gegend en plaats van de Waal in Hottentots Holland {1ste van de serie, getekend door Joh. Schumacher}

Bijschriften: pag. 292 / Captions: p. 292

De Hottentots Hollands Kloof

blad 291 onder / sheet 291 below:

Collectie Swellengrebel, F I-1.

Geteekend door Joh. Schumacher, [1776-1777] :
Drawn by Joh. Schumacher, [1776-1777] :

Gegend en plaats van de Waal in Hottentots Holland {1ste van de serie}.

Environs and farm of De Waal in Hottentots Holland {1st of the series}.

Aquarel op papier, 27 x 37,5 cm.
Water-colour on paper, 27 x 37.5 cm.

Mogelijk betreft deze aquarel van Johannes Schumacher een deel van het landgoed Vergelegen in het zuidoostelijke achterland van Kaapstad aan de voet van de Hottentots Hollandbergen, dat kort na 1700 werd aangelegd en geëxploiteerd door gouverneur Willem Adriaan van der Stel. Hij maakte toen eveneens aanspraak op het exclusieve gebruik van het uitgestrekte gebied aan de oostzijde van de bergen, Overberg genaamd, waar hij zijn veekudden liet weiden en waar hij door het bezit van Vergelegen als enige toegang had via de Hottentots Hollandkloof (zie blad 292). Na zijn terugroeping in 1707 werd in opdracht van Heren Zeventien zijn landgoed opgedeeld en verkocht (zie blad 262), waarmee hier toen ook voor anderen de weg vrijkwam voor verdere kolonisatie naar het oosten. Zie voor de geschiedenis van Vergelegen en de vele andere nog bestaande oude gebouwen in de West-Kaap *The Old Buildings of the Cape* door Hans Fransen and Mary Cook.

Possibly this water-colour drawing by Johannes Schumacher relates to part of the estate Vergelegen in the south-eastern hinterland of Cape Town at the foot of the Hottentots Holland Mountains, which Governor Willem Adriaan van der Stel opened up and worked shortly after 1700. He also claimed exclusive use of the extensive area on the eastern side of the mountains, called Overberg, where he sent his herds of cattle to graze, and where because he owned Vergelegen he was the only person to have access to via the Hottentots Holland Kloof (Gantouw Pass, see sheet 292). After he was recalled in 1707 on the instructions of the Gentlemen Seventeen, his property was divided up and sold (see sheet 262), whicht then opened the way for others to colonize further to the east. For the history of Vergelegen and the many other old Dutch buildings still extant in the Western Cape Province, see *The Old Buildings of the Cape* by Hans Fransen and Mary Cook.

blad 292 / sheet 292:

Collectie Swellengrebel, F I-4.

[Johannes Schumacher, 1777] :

De Hottentots Hollands Kloof.

The Hottentots Holland Kloof [Gantouw Pass].

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

Deze aquarel vormt tezamen met de twee op blad 293 een samengesteld panorama in zuidelijke en westelijke richting vanaf de westkant van de Hottentots Hollandbergen, met links de Hottentots Hollandkloof, in het midden de Valsbaai met op de achtergrond het bergmassief van het Kaaps Schiereiland en de Tafelberg, en rechts de Kaapse Vlakte uitlopend in de Tafelbaai. Vanaf de Kaap liep de weg naar het oosten door deze vlakte en voerde via de Hottentots Hollandkloof of Gantouwpas naar Overberg en de oostelijke delen van de Kaapkolonie. De Gantouwpas was vanaf 1707 in gebruik, tot in 1830 de zuidelijker gelegen Sir Lowry's Pass werd opengesteld. Dat de aanleg van deze beter begaanbare pas geen overbodige luxe was bewijzen de nu nog zichtbare diepe groeven in de rotsen van de Gantouwpas, die daar door de met ijzer beslagen wielen van de ossewagens in de loop der tijd werden ingeslepen. In de Kaapse Vlakte nabij het kustgedeelte aan de Valsbaai op de tekening op blad 293 boven ligt tegenwoordig de plaats Somerset West. Johannes Schumacher maakte deze aanzichten net als die op de bladen 291 en 295 aan het begin van zijn reis door de Kaapkolonie met Hendrik Swellengrebel in 1776-1777.

Together with the two on sheet 293, this water-colour forms a combined panorama looking in a southerly and westerly direction from the western side of the Hottentots Holland Mountains, with on the left the Hottentots Holland Kloof, in the centre False Bay with the mountains of the Cape Peninsula and the Table Mountain in the background, and on the right the Cape Flats running into Table Bay. From the Cape the way to the east ran through this plain and led via the Hottentots Holland Kloof or Gantouw Pass to Overberg and on to the eastern parts of the Cape Colony. The Gantouw Pass was used from 1707, until in 1830 Sir Lowry's Pass was opened at a short distance to the south. The deep ruts still visible in the rocks of the Gantouw Pass that were worn by the iron-clad wheels of the oxcarts in the course of time are proof that the opening of this more accessible pass was not an unnecessary luxury. In the drawing on sheet 293 above the present town of Somerset West lies in the Cape Flats a few kilometres from the shore of False Bay. Just like the ones on sheets 291 and 295, Johannes Schumacher made these views at the beginning of his journey through the Cape Colony with Hendrik Swellengrebel in 1776-1777.

blad 293 boven / sheet 293 above:

Collectie Swellengrebel, F I-3.

Cabo de Goede Hoop 1777. Johannes Schumacher. fecit :

Van de Hottentots Hollandsch Kloof, Het gezigt op de Baay Fals.

From the Hottentots Holland Kloof [Gantouw Pass], The view of False Bay.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

blad 293 onder / sheet 293 below:

Collectie Swellengrebel, F I-2.

[Johannes Schumacher, 1777] :

Na de Tafelberg.

Towards Table Mountain.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

Van de Hottentots Hollandsch kloof, Het gezigt op de Baaij Fals

Na de Tafelberg.

blad 294 / sheet 294:

Nationaal Archief, 4.JSF 19.1.

[Anoniem, ca. 1806] :
[Anonymous, c. 1806] :

[Kaart van Hottentots Holland].

[Map of Hottentots Holland].

Schaal: niet aangegeven.
Scale: not indicated.

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 26 x 28 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 26 x 28 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Op dit schetsmatig uitgewerkte deelkaartje van Hottentots Holland zijn de stellingen aangegeven waarin gouverneur Jan Willem Janssens zich met de restanten van zijn troepen, een kleine duizend man, terugtrok na de verloren slag bij Blouberg van 8 januari 1806. Janssens raakte hier echter geheel geïsoleerd en moest op 18 januari alsnog de capitulatie ondertekenen; zie de inleiding. De grote kritiek die Janssens op deze manoeuvre kreeg, kon hij na terugkomst in de Bataafse Republiek weerleggen; ze vormde in elk geval geen beletsel voor zijn latere benoeming tot gouverneur-generaal in Oost-Indië (1811). Het kaartje is afkomstig uit zijn nagelaten archief, dat zich nu in het Nationaal Archief bevindt (4.JSF). Zie ook de opmerkingen over de defensie van de Kaap door kolonel Robert Jacob Gordon bij zijn kaart op blad 180.

This sketchily drawn section-map of Hottentots Holland shows the positions to which Governor Jan Willem Janssens withdrew with the remnants of his troops, no more than a thousand men, after he lost the battle of Blouberg on 8 January 1806. However, here Janssens soon found himself completely isolated and surrounded and on 18 January still had to sign the capitulation; see the Introduction. After he returned to the Batavian Republic Janssens was able to counter the severe criticism that he received for this move; in any case it did not form an obstacle to his later appointment as Governor-General in the East Indies (1811). The map originates from his personal archive, which is now to be found in the Netherlands National Archives (4.JSF). See also the remarks on the defence of the Cape made by Robert Jacob Gordon on his map on sheet 180.

blad 295 boven / sheet 295 above:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.20.

Bijeen Gebragt op ordre van Zijn Exellentie den WelEdelen gestrengen .Heer. Gouverneur C:J: van de Graaff. doormij JW Wernich gesw: Landmeter, [1788] :
Compiled on the orders of His Excellency the Right Honourable Governor C:J: van de Graaff. by me JW Wernich sworn Surveyor, [1788] :

Kaart van de Situatie geleegen aan de groote / Roette van de Caap de Goede Hoop, door Hottentots / Holland, over de Hottentots Hollands Cloof [...].

Map of the Situation on the great / Road from the Cape of Good Hope, through Hottentots / Holland, over the Gantouw Pass [...].

Schaalstok van 3 duijtsche meijlen op 4 uuren gaans ieder meijl op 1900 roeden rijnl. gerekent = [ca. 1 : 296.300].
Scale-bar of *3 duijtsche meijlen op 4 uuren gaans ieder meijl op 1900 roeden rijnl. gerekent* = [approximately 1 : 296,300].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 41,5 x 62 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 41.5 x 62 cm.

Oriëntatie: het noorden is rechtsboven.
Orientation: north is upper right.

Verklaringen: [linksonder] vervolg van de titel :
Explanations: [lower left] continuation of the title :

Na de / Landen van Over-berg, langst het Warme-Bad, / tot aan de Zoete-Melks-Valeij, en Tijger-Bergen: / zijnde de Weg na Swellen-dam en Graaff-Reijnet. / opgenomen op ord:r van de Gouvern:r van de Graaff / door den Land-meter Wernick in den Jaare 1788. / Uijt andere Stukken verder opgewerk in 1795.

Deze door de landmeter Johan Willem Wernich in 1788 vervaardigde kaart werd door C.J. van de Graaff in 1795 verder bijgewerkt, inclusief de toevoeging van een tweede schaal van '5 uuren gaans 20 één graad'. Hij draaide de kaart om met het noorden boven en voegde diverse topografische benamingen toe. Duidelijk herkenbaar is de weg die vanuit Hottentots Holland via 'de Cloof', de Gantouwpas, naar Overberg leidt en na het oversteken van de 'Steenbrasems Rivier' (Steenbrasrivier, Steenbras River), de 'Palmitten Rivier' (Palmietrivier, Palmiet River, zie blad 295 onder) en de 'Both Rivier' (Botrivier, Bot River) toegang geeft tot het oostelijke deel van de Kaapkolonie. Ingetekend zijn verder het 'Warme Bad', dat als compagniespost werd beschouwd en aparte badgebouwen had voor Europeanen en slaven. Ten zuiden ervan ligt Caledon; zie blad 296. Verder noordwaarts is de plaats Genadendal aan de 'Rivier Sonder End' (Riviersonderend, Zondereind River, Sonderend River) aangegeven, zie blad 297. Dit laatste moet door Van de Graaff zijn gedaan, aangezien Genadendal pas in 1792 werd gesticht. De aquarel van Johannes Schumacher op blad 295 onder toont een gezicht van de Hottentots Hollandkloof naar het zuidoosten, in de richting van de Palmietrivier.

This map produced in 1788 by the surveyor Johan Willem Wernich was further developed by C.J. van de Graaff, including the addition of a second scale of '5 hours' walk, 20 to one degree'. He turned the map around with north at the top and added various topographical names. One easily recognizes the road that leads from Hottentots Holland via *de Cloof*, the Gantouw Pass, to Overberg and after crossing the *Steenbrasems Rivier* (Steenbras River, Steenbrasrivier), the *Palmitten Rivier* (Palmiet River, Palmietrivier, see sheets 295 below) and the *Both Rivier* (Bot River, Botrivier), gives access to the eastern part of the Cape Colony. He also drew the *Warme Bad*, the hot springs at Caledon, which was considered a Company post and had separate bathing buildings for Europeans and slaves. Further to the north-west the town of Genadendal on the *Rivier Sonder End* (Zondereind River, Sonderend River, Riviersonderend) is shown, see sheet 297. This must have been done by Van de Graaff, seeing that Genadendal was only founded in 1792. The water-colour by Johannes Schumacher on sheet 295 below shows a view of the Hottentots Holland Kloof looking to the south-east, in the direction of the Palmiet River.

blad 295 onder / sheet 295 below:

Collectie Swellengrebel, F I-5.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Die Hottentots Hollands Kloof ober na Patmitten Rivier toe.

Over the Hottentots Hollands Kloof [Gantouw Pass] towards the Palmiet River.

Aquarel op papier, 26,5 x 38 cm.
Water-colour on paper, 26.5 x 38 cm.

Kaart Van de Situatie gelegen aan de groote Roette Van de Caap de Goede Hoop, door Hottentots Holland, Over de Hottentots Hollands Cloof, na de Landen Van Over-berg, langst het Warme-Bad, tot aan de Zoete-melks-Valeij, en Tijger-Bergen: Zynde de Weg na Swellen-dam en Graaff-Reijnet opgenamen op ord.r Van de Gouver.r Van de Graaff- door den Landmeter Wernick in den Jaare 1788.

Wgt andere Stukken verder opgewerk in 1796.

Schaal van 5 Uuren gaans 20 to an Graad

Bartholomeus Kaarten
Lit A N 240

De Hottentots Hollands Kloof ober na Patmitten Rivier toe

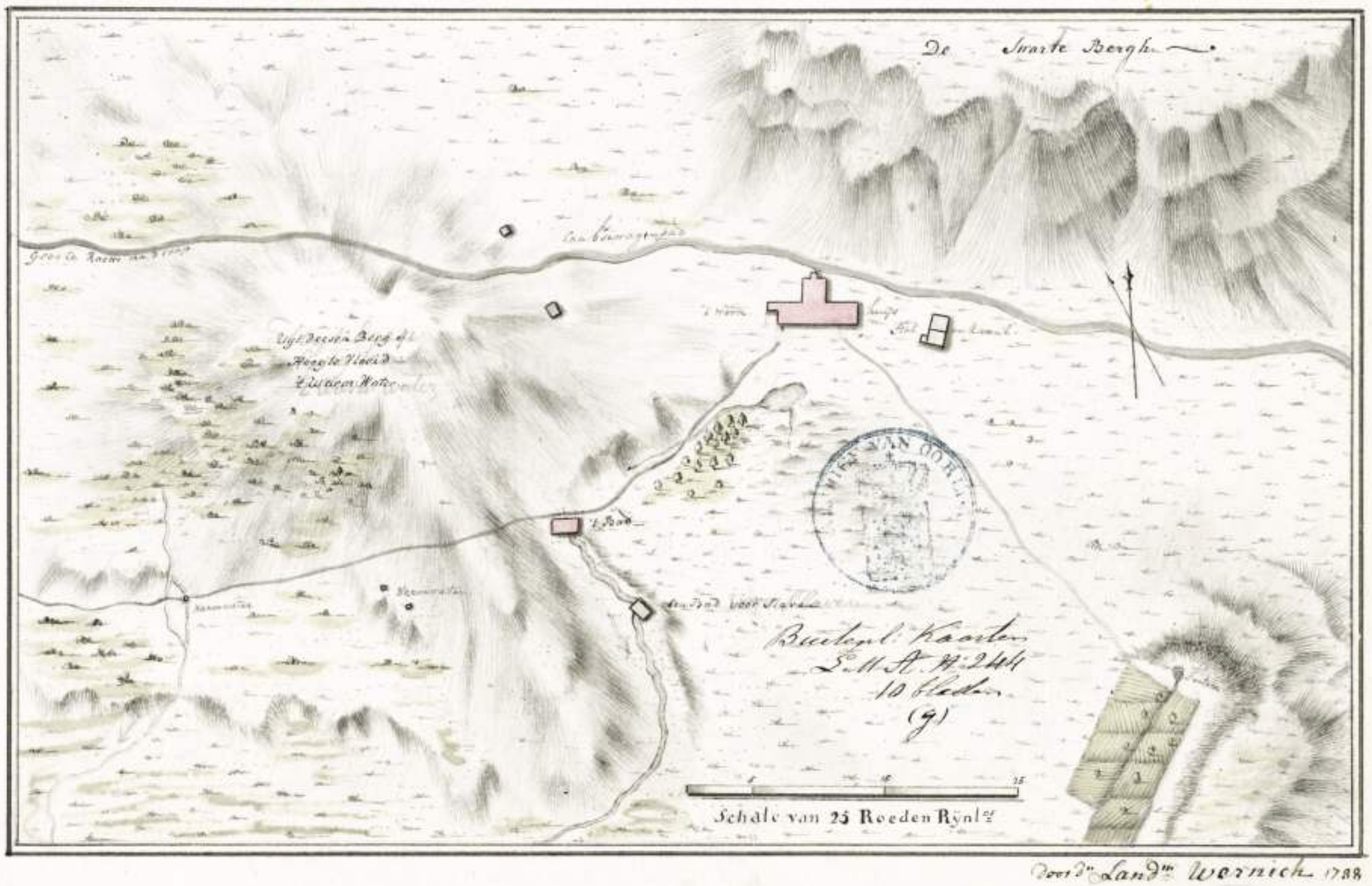
Kaartje van de Situatie van het Warme-Bad, gelegen over Berg aan de Caap de Goede Hoop, – 1788 –
De Swarte Bergh
Schale van 25 Roeden Rijnl.s
Door d.n Land.m Wernich 1788

blad 296 boven / sheet 296 above:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.33.

Door d:n Land:m Wernich 1788 :
By the Surveyor Wernich 1788 :

Kaartje van de Situatie van het Warme-Bad, gelegen Over Berg / aan de Caap de Goede Hoop, – 1788 –.

Map of the Situation at the Hot Spring, situated in Overberg / at the Cape of Good Hope, – 1788 –.

Schaalstok van 25 Roeden Rijnl:ds = [ca. 1 : 1.625].
Scale-bar of *25 Roeden Rijnl:ds* =
[approximately 1 : 1,625].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 19 x 28 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 19 x 28 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

De schaarse passanten die in de zeventiende eeuw door Overberg reisden, wisten tot 1694 niet af van het bestaan van warmwaterbronnen aan de voet van de 'Swarte Bergh' (Zwartberg) bij het huidige Caledon, hemelsbreed zo'n 120 kilometer ten zuidoosten van Kaapstad. Na de vondst in dat jaar werd het een drukbezochte plek. De vrijburger Ferdinand Appel kreeg in 1708, na het vertrek van gouverneur Willem Adriaan van der Stel, toestemming zijn vee in die omgeving te weiden en begeleidde in 1710 Govert Cnoll, schout-bij-nacht op de retourvloot van gouverneur-generaal Joan van Hoorn, voor een bezoek aan de bronnen, zie blad 296 onder. Na twee weken dagelijks baden in de warmwaterbaden leek Cnoll van zijn diverse kwalen genezen. Dit succes bracht Appel ertoe vergunning te vragen om de bronnen te exploiteren, hetgeen aanvankelijk inhield dat de gebruiker op Appels terrein zelf een gat in de berghelling kon graven om in het opborrelende water genezing of ontspanning te zoeken. Een eerste stenen badhuis werd waarschijnlijk omstreeks 1740 gebouwd, toen de bronnen jaarlijks al zo'n 150-200 bezoekers trokken. Overnacht werd in een kamer in het gebouw of in een tent of strohut. Op enige afstand was een badgelegenheid voor slaven, zoals ook aangegeven op deze kaart van Johan Willem Wernich uit 1788. Na Ferdinand Appel werd het badhuis door een compagniesemployé beheerd en in die zin werd het Warme Bad als compagniespost beschouwd. Op de Zwartberg was ook een van de kanonnen opgesteld die onderdeel vormden van het seinstelsel waarmee in geval van nood de weerbare mannen uit de gehele Kaapkolonie konden worden opgeroepen; zie de inleiding.

Until 1694 the rare passers-by who travelled through Overberg in the seventeenth century did not know of the existence of hot springs at the foot of the Zwartberg near the present Caledon, about 120 kilometres in a straight line to the south-east of Cape Town. After they were discovered in that year, this became a much visited spot. In 1708, after Governor Willem Adriaan van der Stel had left, the free burgher Ferdinand Appel was given permission to graze his cattle in the surrounding area, and in 1710 he accompanied Govert Cnoll, Rear-Admiral on the return fleet of Governor-General Joan van Hoorn, for a visit to the springs, see sheet 296 below. After bathing daily in the warm water for two weeks, Cnoll seemed to have been cured of his various complaints. This success moved Appel to request a permit to develop the springs, which initially meant that the user himself would be invited to dig a hole in the mountainside on Appel's premises in order to seek a cure or relaxation in the water bubbling up. A first stone bathhouse was probably built in about 1740, when the springs drew around 150-200 visitors annually. They would spend the night in a room in the building or in a tent or straw hut. A little further off there was a bathing facility for slaves, as is shown on this map by Johan Willem Wernich from 1788. After Ferdinand Appel, the bathhouse was run by a Company employee and in this sense the *Warme Bad* (Hoth Bath) was regarded as a Company post. On the Zwartberg one of the cannons was set up that formed part of the signalling system with which able-bodied men from the whole Cape Colony could be called up in case of emergency; see the Introduction.

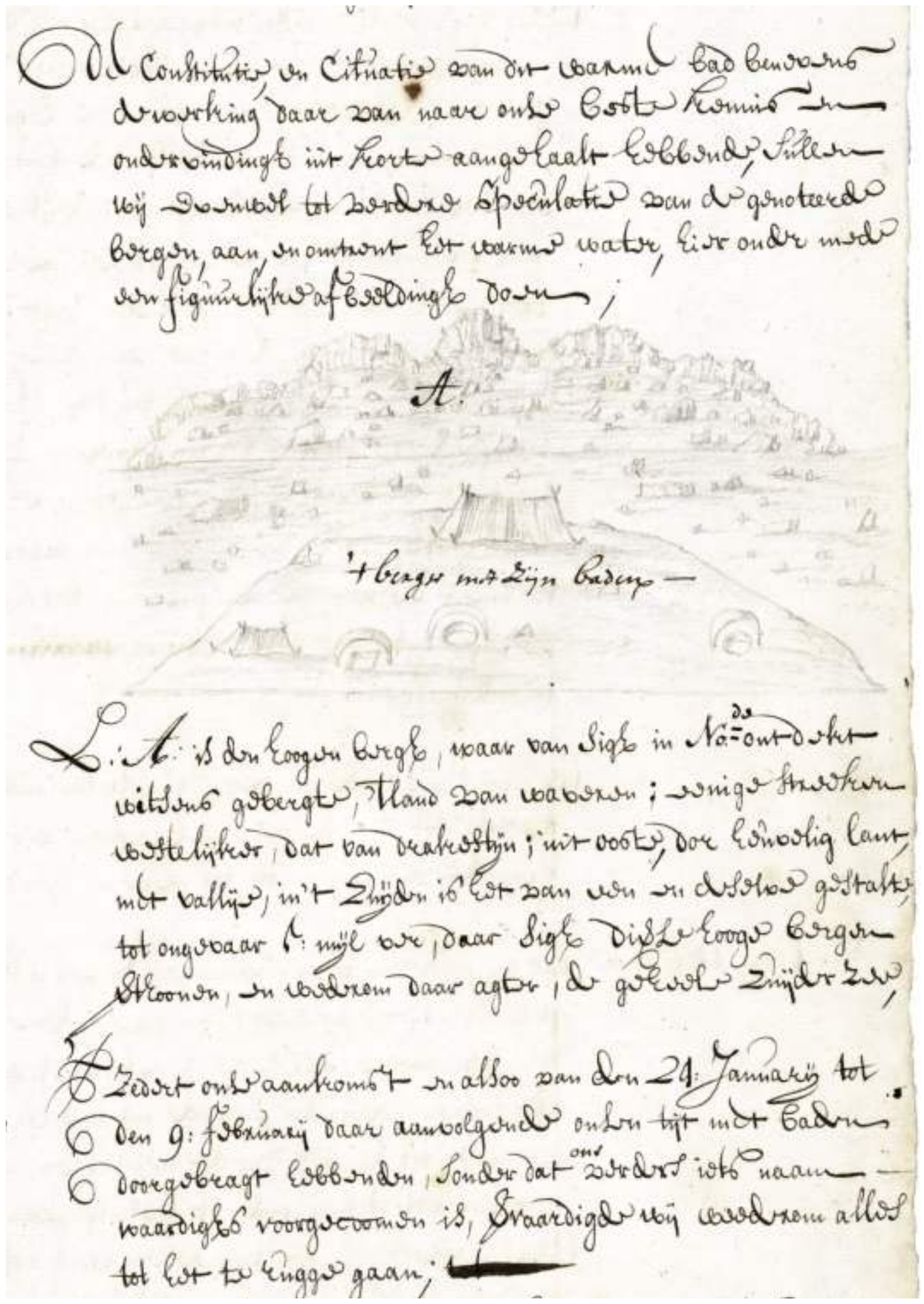

blad 296 onder / sheet 296 below:

Nationaal Archief, 1.10.45 48 fol. 7R.

[Govert Cnoll, 1710] :

't Bergje met zijn baden.

The Hill with its baths.

Tekening met pen op papier, 31 x 20 cm.
Pen drawing on paper, 31 x 20 cm.

Verklaringen: [onder] een uitleg bij de letter A :
Explanations: [below] a key to the letter A :

L:A: is den hoogen bergh, waar van sigh in No:de ontdekt Witsens gebergte, 'tland van waveren: eenige streeken westelijker, dat van drakestijn; in't ooste, dor heuvelig lant, met vallije, in't Zuijden is het van een en deselve gestalte, tot ongevaar 5: mijl ver, daar sigh diverse hooge bergen verthoonen, en wederom daar agter, de geheele Zuijder Zee.

blad / sheet 297:

Iziko William Fehr Collection, B 8.

[Anoniem, ca. 1800] :

[op titel- en legendadeel onder de originele afbeelding, niet gereproduceerd / on part showing title and legend below the original image, not reproduced :]

Gnadenthal / or the Settlem: of Moravian United Brothers at Bavians Kloof in South Africa.

Genadendal / of de Nederzetting van de Moravische Broeders in de Baviaanskloof in Zuid-Afrika.

Aquarel op papier, 29,5 x 43,5 cm.
Water-colour on paper, 29.5 x 43.5 cm.

Verklaringen: [onder] een legenda bij de nummers 1 t/m 16 :
Explanations: [below] a key to the numbers 1 to 16 :

No. 1. Die Kirche.
No. 2. Die alte Kirche nun Wohnhaus.
No. 3. Stelle der Glocke.
No. 4. Giebelseite von dem eersten Gebäude der 3 Brudern Marsveld, Schwinn und Kühnel.
No. 5. Die Messerschmiedereij.
No. 6. Ein Wohnhaus Weinkeller.
No. 7. Ein lehres Gebäude, soo das Jederman drin ist.
No. 8. Die Mühle.
No. 9. Schwins Wohnung.
No. 10. Haus zum Wein.
No. 11. Backhaus.
No. 12. Kuhstalle.
No. 13. Logement.
No. 14. Der Garten.
No. 15. Unsere Kehrpaal.
No. 16. Die Schlooten [?].
Übrigens Hottent. Häuser.

Met de hiervoor genoemde Ferdinand Appel als gids bezocht Govert Cnoll, voormalig gouverneur van Java's Noordoostkust en nu op weg naar patria met de vloot van Joan van Hoorn, van 24 januari tot 9 februari 1710 het kuuroord *in statu nascendi*, dat nadien de gangbare naam van Warme Bad zou krijgen. Naar verluidt produceerde Cnoll in het warme water 'remarkabele' geluiden en zelf noteerde hij dat 'na afdrooging en aankleedingh het lighaam onder een vrolijk humeur, tot allen beweeggelijke Operatien wel gestelt en naar verloop van omtrent een uur, de maagh wel comen tot den eetlust gedisponeert'. Na twee weken leek hij weer helemaal de oude en dit hoge bezoek heeft mede bijgedragen tot het latere succes van het Warme Bad. Cnoll zelf overleed overigens korte tijd na terugkeer in patria. Dit schetsje van de heuvel waarin de ronde baden zijn uitgegraven, met de kampeertenten ernaast, werd mogelijk door Cnoll zelf getekend in zijn verslag van deze tocht. De hoge berg A: is een van de toppen van de Zwartberg, vanwaar hij blijkbaar een panoramisch uitzicht had over de verre omgeving en in het noorden zelfs de Witsenbergen kon zien, die in 1699 door gouverneur Willem Adriaan van der Stel waren 'ontdekt' en naar Nicolaas Witsen vernoemd.

From 24 January to 9 February 1710 with the above-mentioned Ferdinand Appel as his guide the former Governor of Java's North-East Coast, Govert Cnoll, now on his way home with Joan van Hoorn's fleet, visited the health resort in the making that later would be given the name of Warme Bad, Hoth Bath. It was reported that Cnoll made 'remarkable' sounds in the water, and he himself noted that 'after drying and dressing, the body was in good spirits and fit for all mobile Operations, and after the passage of an hour the stomach well disposed to an appetite'. In two weeks he seemed to be his old self, and this distinguished visitor contributed to the later success of the Warme Bad. Cnoll himself died, however, shortly after arriving back home. This little sketch of the hill in which the round baths were excavated, with the camping tents next to them, was possibly drawn by Cnoll in his account of this trip. The high mountain A: is one of the peaks of the Zwartberg, from which he apparently had a panoramic view over the distant surroundings and in the north could even see the Witsenberge, which Governor Willem Adriaan van der Stel 'discovered' in 1699 and named after Nicolaas Witsen.

Na lang aandringen had de Evangelische Broedergemeente, ook Hernhutters of Moravische Broeders genoemd, in 1792 toestemming gekregen een zendingspost aan de Kaap op te zetten ten behoeve van de in armzalige omstandigheden levende Khoi. Ze vestigden zich in de Baviaanskloof aan de Riviersonderend, een goede 20 kilometer ten noordoosten van het Warme Bad, waar Georg Schmitt reeds in 1737 een Moravische post had gesticht maar deze na moeilijkheden met het Kaapse kerkbestuur in 1744 weer had verlaten om naar Europa terug te keren. De drie oprichters waren Heinrich Marsveld, Daniel Schwinn en Johann Christian Kühnel. Deze tekening van een Engelstalige tekenaar kwam blijkens de later toegevoegde legenda wellicht in handen van een van de Duits sprekende broeders.

Gouverneur J.W. Janssens bezocht tijdens zijn inspectiereis in 1803 de zendingspost met het doel 'te onderzoeken in hoe verre dit etablissement al of niet voordeelig aan de Volksplanting is'. W.B.E. Paravicini di Capelli vermeldde in zijn reisverslag dat de post mooi was gelegen: 'De Kerk en de woonhuyzen der Leeraaren en die der Hottentotten zyn gebouwd op eene vrugtbare vlakte welke door eene rey grasryke bergen halfcirkulvormig omgeven besproeid word door de Rivier-zonder-end; graanbouw, veeteelt en een overvloed van Wild geeft deeze oord een ryk aanwezen.' 'Voeg daarby,' aldus Janssens aide-de-camp, 'dat de hernhuttersche leeraaren hunne discipelen in de meestnodigste ambagten onderwyzen dan zal men ras ontwaren dat sy wezendlyk nuttig zyn en deeze landstreek gelukkig is.' Het verlichte denken van Janssens en Paravicini blijkt mede uit het vervolg van de beschrijving, waarin geconstateerd wordt dat de Europese boeren veel nut hebben van de Khoi-arbeiders. 'Het waare wenschelyk dat de landlieden deeze vrye oorspronglyke bewooners van Africa eene behandeling deeden ondervinden gelykstandig aan de diensten welke zy bewyzen, dog veele boeren zagen liever dat de Hottentotten gedwongen wierden hun op gelyke voet als hunne slaven dienstbaar te zyn, dog een voorzigtig gouvernement zal wel middelen kunnen beramen welke de grensscheiding der wederzydsche verplichtingen zal daarstellen.' Janssens zou niet de tijd krijgen een dergelijk beleid uit te voeren; drie jaar nadien moest hij de kolonie aan de Britten overgeven. De Duitstalige legenda heeft de volgende betekenis: 1. De kerk; 2. De oude kerk, nu woonhuis; 3. Plaats van de klok; 4. Voorgevel van het eerste gebouw van de drie broeders Marsveld, Schwinn en Kühnel; 5. De messensmederij; 6. Een woonhuis wijnkelder; 7. Een leeg gebouw, zodat iedereeen erin komt; 8. De molen; 9. Schwinns woning; 10. Wijnhuis; 11. Bakhuis; 12. Koeienstal; 13. Logement; 14. De tuin; 15. Ons hek; 16. De sloten [?]. Voor het overige Hottentot-huizen.

Having pressed for it for a long time, in 1792 the *Evangelische Broedergemeente*, also called Hernhutters or Moravian Brothers, had obtained permission to set up a missionary post at the Cape for the benefit of the Khoi who lived in miserable circumstances. They established themselves in the Baviaanskloof on the Zonder Eind River (Sonderend River), a good 20 kilometres to the north-east of the Warme Bad. Georg Schmitt had founded a Moravian post there as early as 1737, but after difficulties with the church authorities at the Cape had abandoned this in 1744 in order to return to Europe. The three founders were Heinrich Marsveld, Daniel Schwinn and Johann Christian Kühnel. In view of the legend added later, this drawing by an English-speaking artist perhaps came into the hands of the German-speaking brothers. During his tour of inspection in 1803, Governor J.W. Janssens visited the mission post with the aim of 'investigating in how far this establishment is advantageous or not to the Colony'. In the account of his journey W.B.E. Paravicini di Capelli stated that the post was in a fine location: 'The Church and the residences of the Teachers and those of the Hottentots are built on a fertile plain surrounded by a semi-circular row of grassy mountains and watered by the Sonderend River; the cultivation of grain, the breeding of animals and an abundance of Game give this place a rich appearance.' 'If we add to this,' Janssens's *Aide-de-Camp* said, 'that the Hernhutter teachers instruct their disciples in the most necessary trades, then one will soon discern that they are indeed useful and this district is a fortunate one.' The enlightened thinking of Janssens and Paravicini is also apparent from the continuation of this description, in which it is declared that the European farmers have much benefit from the Khoi labourers. 'It would be desirable for the countryfolk to allow the free original inhabitants of Africa to experience a treatment in keeping with the services that they perform, but many farmers would rather see that the Hottentots are forced to serve on a footing equal to their slaves, but a prudent government will be able to devise means that will establish the borders of the mutual obligations.' Janssens would not have the time to implement such a policy – three years after that he had to surrender the colony to the British. The German legend has the following meaning: 1. The church; 2. The old church, now a dwelling; 3. Place of the clock; 4. Front of the first building of the three brothers Marsveld, Schwinn and Kühnel; 5. The cutlery forge; 6. A dwelling, wine cellar; 7. An empty building, so that anyone can enter; 8. The mill; 9. Schwinn's dwelling; 10. Wine house; 11. Bakery; 12. Cattle stall; 13. Inn; 14, The garden; 15. Our fence; 16. The ditches [?]. For the rest, Hottentot houses.

PLATTE GROND

van SE COMPAGNIES POST

Genaamt SOEDEMELKS

VALLY Opgenoomen door

JJones Cadet Bombardier

den 28 January 1790

A. Baasen Logies

B. Paerde Stall en Pakhuys

C. Smids Winkel en Volks Logies

D. Wagen Maakers Winkel

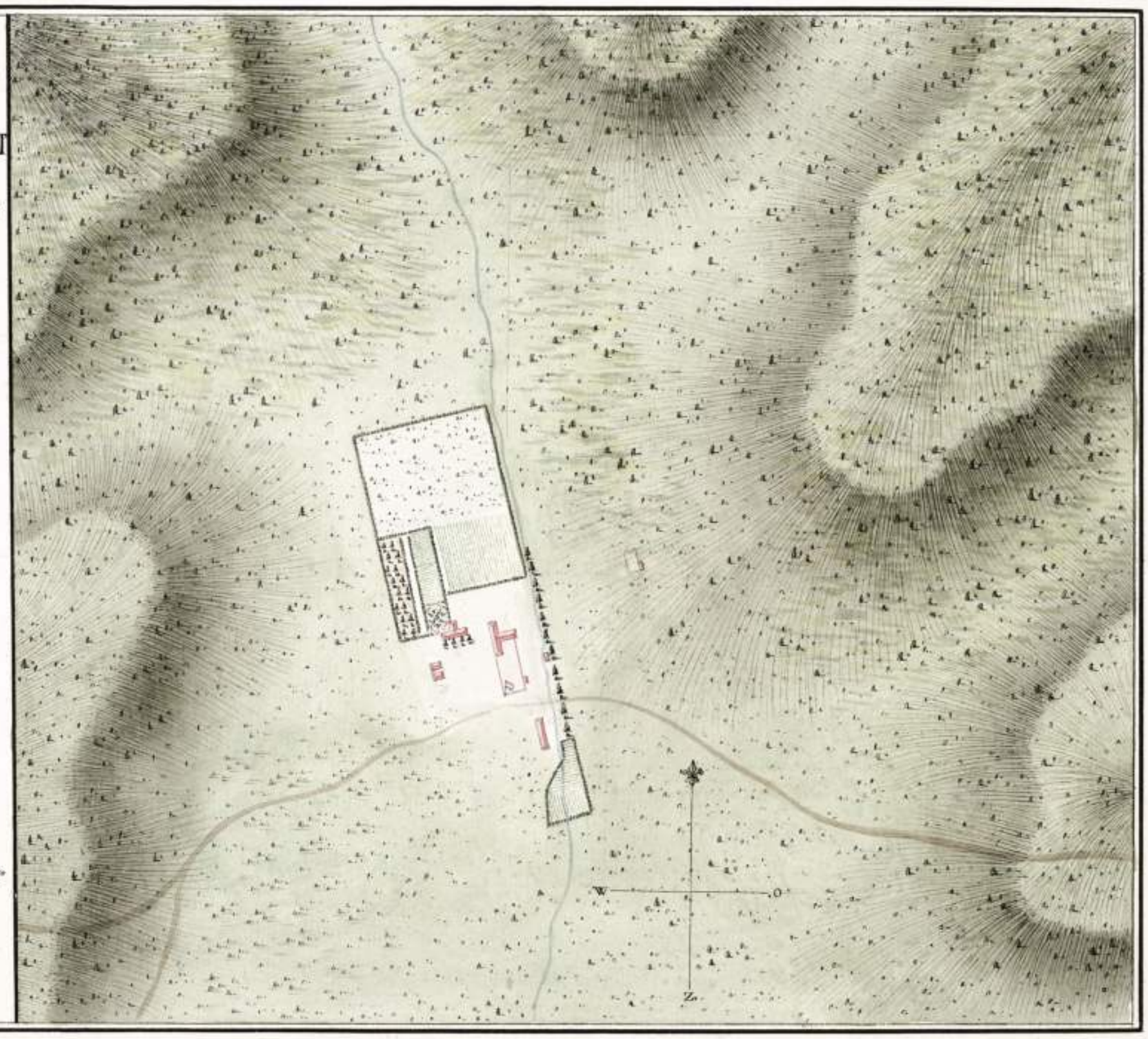

Boedel's Kaarten
L.M.A. #2464
10 Kaarten
(10)

Schaal van 50 Rhylandse Roeden

OVERVAART AAN DE BREEDE RIVIER.

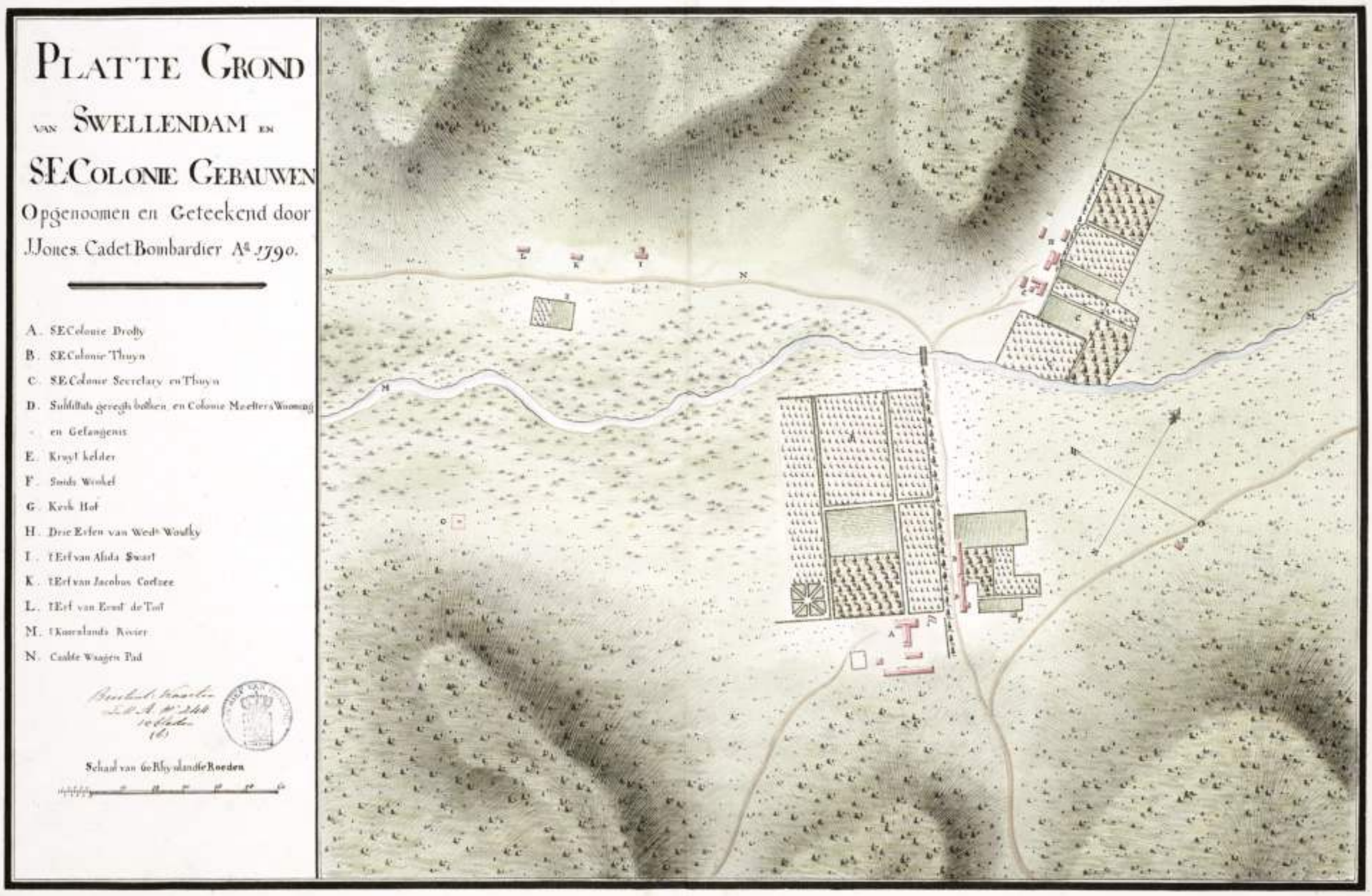
PLATTE GROND
VAN SWELLENDAM EN
S:E COLONIE GEBAUWEN
Opgenoomen en Geteekend door
J. Jones. Cadet Bombardier Ao. 1790.
A. S:E Colonie Drosty
B. S:E Colonie Thuyn
C. S:E Colonie Secretary en Thuyn
D. Subsistuts geregts bothen en Colonie Meesters Wooning
en Gefangenis
E. Kruyt kelder
F. Smids Winkel
G. Kerk Hof
H. Drie Erfen van Wed:e Woutky
I. 't Erf van Alida Swart
K. 't Erf van Jacobus Coetzee
L. 't Erf van Ernst de Toit
M. 't Koornlands Rovier
N. Caabse Waagen Pad
Schaal van 60 Rhylandse Roeden

blad 298 boven / sheet 298 above:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.30.

Opgenoomen door J:Jones Cadet Bombardier den 28 Januarij 1790 :
Surveyed by J:Jones Bombardier on the 28th of January 1790 :

Platte Grond / van S:E: Compagnies Post / Genaamt Soedemelks / Vally.

Plan / of the Honourable Company's Post / Called Zoetemelks / Vallei [Soetemelksvlei].

Schaalstok van 50 Rhylandse Roeden = [ca. 1 : 2.970].
Scale-bar of *50 Rhylandse Roeden* =
[approximately 1 : 2,970].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 30 x 42 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 30 x 42 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [links] een legenda bij de letters A t/m D :
Explanations: [left] a key to the letters A to D :

A. Baasen Logies.
B. Paerde Stall en Pakhuys.
C. Smids Winkel en Volks Logies.
D. Wagen Maakers Winkel.

In deze kaart van Josephus Jones uit 1790, toen nog bombardier, zijn de letters niet ingetekend bij de afzonderlijke gebouwen van de compagniespost in de Soetemelksvlei (Zoetemelksvallei), nabij het twee jaar later gestichte Genadendal. Deze post werd in 1727 opgericht ten behoeve van de houtontginning in het stroomgebied van de Riviersonderend, volgend op een inspectie van deze streek door gouverneur Pieter Gijsbert Noodt. De gouverneur bracht bij deze gelegenheid ook een langdurig bezoek aan het Warme Bad.

In this map from 1790 by Josephus Jones, then still a gunner, the letters have not been written in at the separate buildings of the Company post in the Soetemelksvlei, near Genadedal, which was founded two years later. This post was set up in 1727 for the purpose of timber felling in the basin of the Sonderend River, following an inspection of this region by Governor Pieter Gijsbert Noodt. On this occasion the Governor also paid a lengthy visit to the Warme Bad.

blad 298 onder / sheet 298 below:

Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, H 447 b.

[Willem Bartholomé Eduard Paravicini di Capelli, 1803] :

Overvaart aan de Breede Rivier.

Crossing the Breede River.

Aquarel op papier, 20 x 32 cm.
Water-colour on paper, 20 x 32 cm.

Reizigers die de grote wagenweg van de Kaap naar Swellendam en het oostelijk deel van de Kaapkolonie volgden, konden kort voor de plaats per pont de Bre(e)de Rivier (Breërivier, Breede River) oversteken, waarvan Paravicini di Capelli in deze aquarel uit de latere netversie van zijn verslag van gouverneur Janssens' inspectiereis in 1803 een topografisch niet erg nauwkeurig beeld presenteert. 'De opzichter van de pont bragt ons met onze wagens aan de overzijde en bood zig aan ons na Zwellendam te geleiden', aldus Paravicinis notities, waaruit verder blijkt dat hevige regenval de omgeving van Swellendam toen vrijwel onbegaanbaar had gemaakt voor het hoge bezoek.

Travellers who took the main wagon road from the Cape to Swellendam and the eastern part of the Cape Colony could cross the Breede River (Breërivier) by ferry shortly before the town. Paravicini di Capelli made a topographically not very accurate picture of this in this water-colour from the later fair copy of his report on Governor Janssens's tour of inspection in 1803. 'The keeper of the ferry took us to the other side with our wagons, and offered to escort us to Swellendam', Paravicini says in his notes, from which it also appears that heavy rain in the neighbourhood of Swellendam at that time had made the road almost impassable for the distinguished visitors.

Swellendam werd in 1745 als aparte drostdij gesticht op instructie van gouverneur-generaal Gustaaf Willem van Imhoff, die de Kaap in 1743 had bezocht. Het bestuursgebied besloeg toen voornamelijk nog Overberg, waarvan de westelijke grens bij de Hottentots Hollandbergen liep. Veertig jaar later was de drostdij door de verdergaande trek van de boeren naar het noorden en noordoosten al zo groot en onbeheersbaar geworden dat het in 1785 noodzakelijk werd geacht de nieuwe drostdij Graaff-Reinet af te splitsen; zie blad 276 en volgende. De oostgrens van de drostdij Swellendam was in 1771 bepaald op de Gamtoosrivier (Gamtoos River), die in de St. Francisbaai uitmondt; vanaf 1785 werd dit ook de grens met Graaff-Reinet. In Swellendam, genoemd naar gouverneur Hendrik Swellengrebel en zijn vrouw Helena ten Dam, verrezen na 1745 behalve een drostdijkantoor voor de landdrost en heemraden nog verscheidene andere compagniesgebouwen; zie de plattegrond van bombardier Josephus Jones uit 1790 op blad 299 boven en de tekeningen van Johannes Schumacher op de bladen 300-301. Het oude drostdijcomplex is tegenwoordig ingericht als museum.

Swellendam was established as a separate Drostdy in 1745 on the instructions of Governor-General Gustaaf Willem van Imhoff, who had visited the Cape in 1743. At that time the new district's administrative area consisted principally of Overberg, the western border of which went as far as the Hottentots Holland Mountains. Forty years later, because of the farmers extending their land claims ever more to the north and north-east, the Drostdy had become so large and unwieldy that by 1785 it was considered essential to separate off the new Drostdy of Graaff-Reinet; see sheets 276 and following. In 1771 the eastern border of Swellendam was fixed at the Gamtoos River (Gamtoosrivier), which flows into St. Francis Bay, and from 1785 this also became the border with Graaff-Reinet. In Swellendam, which was named after Governor Hendrik Swellengrebel and his wife Helena ten Dam, apart from a Drostdy office for the *Landdrost* and the local representatives also various other Company buildings arose after 1745; see the ground-plan by the gunner Josephus Jones from 1790 on sheet 299 above and the drawings by Johannes Schumacher on sheets 300-301. At present the old Drostdy complex has been set up as a museum.

blad / sheet 299:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.28.

Opgenoomen en geteekend door J. Jones. Cadet. Bombardier A:o 1790 :
Surveyed and drawn by J. Jones Cadet Bombardier A:o 1790 :

Platte Grond / van Swellendam en / S:E: Colonie Gebauwen.

Plan / of Swellendam and / the Buildings of the Honourable Colony.

Schaalstok van 60 Rhijnlandse Roeden = [ca. 1 : 2.980].
Scale-bar of *60 Rhijnlandse Roeden* =
[approximately 1 : 2,980].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 41 x 61 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 41 x 61 cm.

Oriëntatie: het noorden is rechtsboven.
Orientation: north is upper right.

Verklaringen: [links] een legenda bij de letters A t/m N :
Explanations: [left] a key to the letters A to N :

A. S.E Colonie Drostij.
B. S.E. Colonie Thuijn.
C. S.E. Colonie Secretarij en Thuijn.
D. Subsistuts geregts bothen, en Colonie Meesters Wooning en Gefangenis.
E. Kruijt kelder.
F. Smids Winkel.
G. Kerk Hof.
H. Drie Erfen van Wed:e Woutkij.
I. 'T Erf van Alida Swart.
K. 'T Erf van Jacobus Coetzee.
L. 'T Erf van Ernst de Toit.
M. T Koornlands Rivier.
N. Caabse Waagen Pad.

bladen 300-301 boven / sheets 300-301 above:

Rijksmuseum Amsterdam, RP-T-1914-17-44.

[Johannes Schumacher, 1777-1779] :

De drostije Swellendam, tegen het Z:O: te zien.

The Swellendam drostdy, as seen towards the S:E:

Aquarel op papier, 38,5 x 158,5 cm.
Water-colour on paper, 38.5 x 158.5 cm.

Johannes Schumacher tekende dit panorama van Swellendam voor Robert Jacob Gordons particuliere atlas, nu in het Rijksmuseum Amsterdam, kort na zijn eerdere bezoek aan die plaats in 1776 in gezelschap van Hendrik Swellengrebel; zie blad 300 onder. Beide gezichten zijn vanuit het noordwesten genomen met de overgang van de Koornlandsrivier (Koornlands River) rechts op de voorgrond. Gordon noteerde rechtsonder 'a. het huis van de landdrost', dat achter de vlag is afgebeeld; zie ter vergelijking de plattegrond op blad 299.

Johannes Schumacher drew this panorama of Swellendam for Robert Jacob Gordon's personal atlas, which is now in the *Rijksmuseum*, Amsterdam, shortly after his earlier visit to the town in 1776 in the company of Hendrik Swellengrebel; see sheet 300 below. Both views were drawn from the north-west, with the crossing on the Koornlands River (Koornlandsrivier) on the right in the foreground. Gordon notes at the lower right 'a. the house of the landdrost', which is depicted behind the flag; for a comparison, see the ground-plan on sheet 299.

blad 300 onder / sheet 300 below:

Collectie Swellengrebel, F I-6.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Swellendam Drostdij.

Swellendam Drostdy.

Aquarel op papier, 26,5 x 37,5 cm.
Water-colour on paper, 26.5 x 37.5 cm.

blad 301 onder / sheet 301 below:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.32.

Opgenoomen door J: Jones Cadet Bombardier, [1791] :
Surveyed by J: Jones Cadet Bombardier, [1791] :

Platte grond van S:E Compagnies / Post genaamt Ried Vally geleegen / aan Buffeljagds Rivier.

Plan of the Honourable Company's / Post called Rietvallei [Rietvlei] situated / at the Buffeljags River.

Schaalstok van 100 Rhijnlandsche Roeden = [ca. 1 : 3.020].
Scale-bar of *100 Rhijnlandsche Roeden* = [approximately 1 : 3,020].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 37 x 46 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 37 x 46 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [rechtsboven] een legenda bij de letters A t/m H :
Explanations: [upper right] a key to the letters A to H :

A. Baas en Volks Logie.
B. Winkel en Pakhuijs.
C. Vee hoekjes.
D. Paerdestalt.
E. Craale.
F. Thuijnen.
G. Trap vloer.
H. Fontijnen.

De ligging van deze veepost in de Rietvlei aan een zijtak van de Buffeljachtsrivier (Buffeljagsrivier, Buffeljags River) was gunstig voor veeruil met in de omgeving levende Khoi. De officiële compagniespost ter plaatse werd in 1734 ingericht en lag dicht bij het tegenwoordige plaatsje Suurbraak, ongeveer 16 kilometer ten oosten van het toen nog niet bestaande Swellendam, en was destijds de meest oostelijke in de Kaapkolonie. Hier was ook een seinkanon, onderdeel van het Kaapse seinstelsel. In de bezuinigingsronde van 1791 werd Rietvlei overbodig bevonden en geveild voor 12.000 gulden. Ter voorbereiding van de verkoop was door de landmeter Johan Willem Wernich al een eerdere kaart gemaakt, maar deze voldeed blijkbaar niet; de landdrost van Swellendam kreeg althans opdracht om samen met een landmeter de post opnieuw op te nemen. Waarschijnlijk was dit Josephus Jones en betreft het de hier gereproduceerde kaart.

The location of the cattle station in the Rietvlei on a tributary of the Buffeljags River (Buffeljagsrivier) was favourable for trading cattle with the Khoi living in the vicinity. The official Company post there was set up in 1734, and was close to the present township of Suurbraak, about 16 kilometres to the east of Swellendam, which at that time had not yet been founded. In those early years it was the Company's most easterly outpost in the Cape Colony. In Rietvlei there was also a signal cannon, as part of the Cape signalling system. At the time of the economy measures of 1791, the Rietvlei post was considered unnecessary and was auctioned off for 12,000 guilders. In preparation for the sale, the surveyor Johan Willem Wernich had made an earlier map, but apparently this was regarded as unsatisfactory; in any case the *Landdrost* of Swellendam was given instructions to make a new survey of the post with the assistance of a surveyor. Probably this was Josephus Jones, and their map was the one reproduced here.

blad 302 boven / sheet 302 above:

Rijksmuseum Amsterdam, RP-T-1914-17-45.

[Johannes Schumacher, 1776-1779] :

Gesigt van de Compagnies Post, genaamt de Rietvaleij, over / Buffelijagts rivier, agter de drostije Swellendam.

View of the Company Post, called the Rietvallei [Rietvlei], over / the Buffeljags River, behind the Swellendam drostdy.

Aquarel op papier, 26 x 41 cm.
Water-colour on paper, 26 x 41 cm.

Dit gezicht op de Rietvlei in noordelijke richting tekende Johannes Schumacher ofwel in 1776 tijdens de reis met Hendrik Swellengrebel ofwel bij een van de reizen die hij later met Robert Jacob Gordon maakte. Gordon en Swellengrebel onderhielden contact en mogelijk verkreeg Gordon deze tekening van hem voor zijn particuliere atlas, die tegenwoordig in het Rijksmuseum Amsterdam berust.

Johannes Schumacher drew this view of the Rietvlei looking in a northerly direction either in 1776 during the journey with Hendrik Swellengrebel or on one of the trips he made later with Robert Jacob Gordon. Gordon and Swellengrebel kept in touch and it is possible that Gordon obtained this drawing from Swellengrebel for his private atlas, which at present is kept in the *Rijksmuseum* in Amsterdam.

blad 302 onder / sheet 302 below:

Nationaal Archief, 4.JSF 48.

Op ordre van 't Gouvernement 't zelve opgemeeten en aan Plan gebragt door mij J:W: Wernich gouv: gesw: Landmeter, [1803-1806] :
On the orders of the Government surveyed an charted by me J:W:Wernich gov:t sworn Surveyor, [1803-1806] :

Plan / van S Gouvernements Plaats & Post / de Riet Vally [...].

Plan / of the Government's Estate & Post / the Rietvallei [Rietvlei][...].

Schaalstok van 1000 Rijnlandse Roeden = [ca. 1 : 14.700].
Scale-bar of *1000 Rijnlandse Roeden* = [approximately 1 : 14,700].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 37,5 x 64 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 37.5 x 64 cm.

Oriëntatie: het noorden is linksboven.
Orientation: north is upper left.

Verklaringen: [rechtsboven] vervolg van de titel en een legenda bij de letters A t/m I :
Explanations: [upper right] continuation of the title and a key to the letters A to I :

Zynde het Land en de bruikbaare Gronden ter groote / van Circa / 2900 Morgen.

Explicatie der Fig:
A. Verblijf van Karsten vergunt door den Inspecteur Cloete.
B. Woning van I. Lautenbach vergunt door 't Engs: Gouv: 2 Morgen.
C. Ditto [woning] A. de Waal Ditto.
D. Ditto [woning] I. Keer een Erf blauwebergs Vallij genaamt.
E. Ditto [woning] Dumenij een Erf Compagnies Dam genaamt.
F. Verblijf van F. Brand vergunt door den Inspecteur Cloete.
G. De Zogenaamde Paal een algemene Uitspan.
H. Een Fontain.
I. Twee Fontaine aan de Rietvallij.
De gestippelde Linie toond de bepaling van 't land aan.

Zoals eerder aangehaald, kwam het in de compagniestijd geregeld voor dat in nieuw verkende en gekoloniseerde gebieden dezelfde of overeenkomstige topografische namen werden gegeven als in het kerngebied van de kolonie rondom de Kaap. Zo was ook de post Rietvallei of Rietvlei ten oosten van Swellendam niet de eerste met die naam. Al in 1676 was aan de oostoever van de Tafelbaai iets ten noorden van het Paardeneiland een post Rietvallei opgericht, genoemd naar de grote hoeveelheden riet die hier werden gesneden voor dakbedekking van de Kaapse huizen. De nabijgelegen rivier noemde Jan van Riebeeck Hollants Rietbeecq, nu de Diepe Rivier (Dieprivier, Diep River).

De kaart van deze post, ook 'Riet Valleij aan de Diepe Rivier' genoemd ter onderscheiding van de post bij de Buffeljachtsrivier, vervaardigde Johan Willem Wernich voor gouverneur J.W. Janssens, die net als in 1791 zijn voorganger C.J. van de Graaff een aantal van de resterende (voormalige) compagniesposten liet onderzoeken en in kaart brengen ten behoeve van een mogelijke verkoop.

As was alluded to earlier, in the time of the Company it regularly happened that in newly explored or colonized areas the same or corresponding topographical names were given as in the core of the colony around the Cape. In this way, the post called Rietvallei or Rietvlei to the east of Swellendam was not the first with that name. In 1676 a post called Rietvallei had already been set up on the eastern shore of Table Bay and a little to the north of Paarden Island, named after the large quantities of reeds

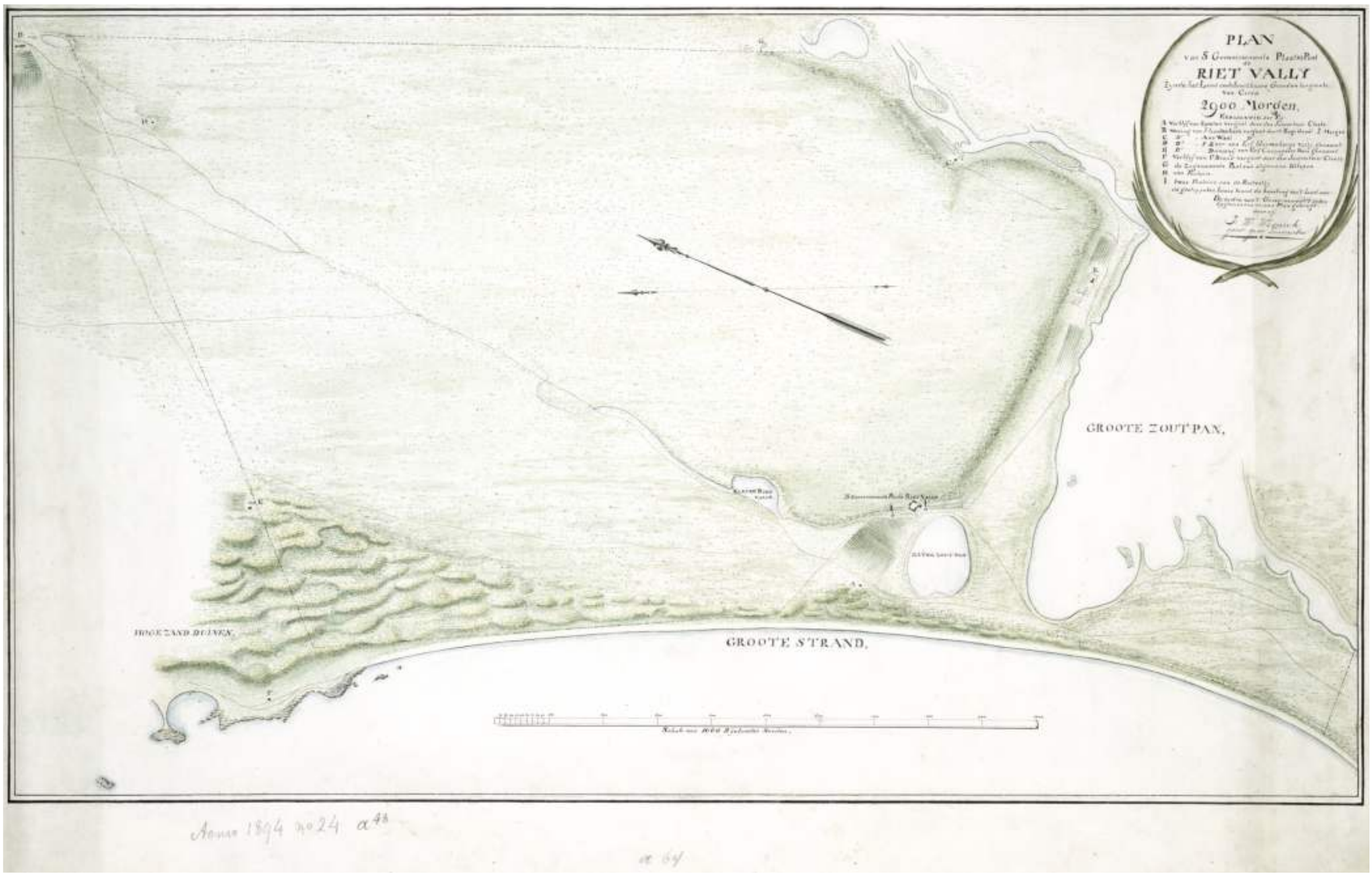

Aanw 1894 no 24 a 48
a 64

(*riet* in Dutch) that were cut for thatching the houses at the Cape. Jan van Riebeeck named the nearby river the *Hollants Rietbeecq*, now the Diep River (Dieprivier). The map of this post, also called *Riet Valleij aan de Diepe Rivier* to distinguish it from the one at the Buffeljags River, was produced by Johan Willem Wernich for Governor J.W. Janssens, who just like his predecessor C.J. van de Graaff in 1791 had a number of the remaining (former) Company posts examined and mapped for the purpose of a possible sale.

blad 303 boven / sheet 303 above:

Collectie Swellengrebel, F I-7.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Gezicht bij de Grootvaders Bosch.

View near Grootvadersbosch.

Aquarel op papier, 26,5 x 37,5 cm.
Water-colour on paper, 26.5 x 37.5 cm.

Het nabij de post Rietvallei bij de Buffeljachtsrivier gelegen Grootvadersbosch was lange tijd een belangrijk houtkapgebied. Na sluiting van Rietvallei in 1791 verhuisde de posthouder naar het Grootvadersbosch en bleef daar voor de Compagnie werken als opzichter over de houtkap, hoewel de houtvoorraad tegen die tijd al sterk was uitgedund en herbeplanting achterwege was gebleven. Dit werd al in 1776 opgemerkt door Hendrik Swellengrebel en zijn gezelschap. Pieter Cloete noteerde in het journaal: 'Dit bosch strekt zich een uur of 2 langs het gebergte uyt, maar het timmerhout is er byna geheel uytgehakt, zodat men niet dan kromme en slegte boomen ziet'. Ook op Schumachers tekening lijken er slechts restanten bos te groeien op de hellingen van de Langeberg rechts.

The Grootvadersbosch located near the Rietvallei post at the Buffeljags River was for some time an important area for cutting timber. After Rietvallei was closed in 1791 the post keeper moved to Grootvadersbosch and continued to work there as foreman of the Company's timber felling, even though by then the supply of wood had already been much depleted and replanting had been neglected. This had already been observed by Hendrik Swellengrebel and his party in 1776. Pieter Cloete noted in the journal: 'This forest extends for about two hours along the mountains, but the timber is almost completely exhausted, so that one sees only bent and poor quality trees'. In Schumacher's drawing too only the remains of forest seem to be growing on the slopes of the Langeberg on the right.

blad 303 onder / sheet 303 below:

Collectie Swellengrebel, F I-11.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Gourits Rivier – an de Kausse Rivier bij Botta.

Gourits River – on the Kauka River at Botha's [farm].

Aquarel op papier, 26,5 x 38 cm.
Water-colour on paper, 26.5 x 38 cm.

In de buurt van de samenvloeiing van de Gouritsrivier en de 'Kausse' ofwel Kauka of Buffelsrivier, ongeveer 120 kilometer ten oosten van Swellendam, maakte Johannes Schumacher dit gezicht in westelijke richting; vergelijk het westelijke deel van de kaart uit 1789-1790 op de bladen 324-327, waar J.C. Friderici overigens abusievelijk 'Knyka Rivier' schrijft. De boerderij van een van de leden van de familie Botha in dit gebied lag waarschijnlijk in de bocht van de Gouritsrivier iets ten zuiden van het samenvloeiingspunt. De ronde haag bij de boerderijgebouwen is mogelijk de 'schapekraal van levende aloë' waarvan Cloete in zijn journaal melding maakt.

Johannes Schumacher made this view looking in a westerly direction, in the neighbourhood of the confluence of the Gourits River and the *Kausse* (Kauka) or Buffels River, about 120 kilometres to the east of Swellendam; compare the western part of the map from 1789-1790 on sheets 324-327, where J.C. Friderici wrongly writes *Knyka Rivier*. The farm of one of the members of the Botha family in this area probably lay in the bend of the Gourits River a little to the south of the point where they join. The round hedge at the farm buildings is possibly the 'sheep pen of living aloe' that Cloete mentions in his journal.

De Attaquas Kloof

blad / sheet 304:

Collectie Swellengrebel, F I-9.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

De Attaquas Kloof.

The Attaquas Kloof.

Aquarel op papier, 27 x 37,5 cm.
Water-colour on paper, 27 x 37.5 cm.

Het doortrekken van de Attaquaskloof (Attakwaskloof, Attaquas Pass) in de Outeniquasbergen (Outeniekwaberge) ten noorden van de Mosselbaai, die hier door Johannes Schumacher in zuidwestelijke richting is getekend, werd 'voor een der moeijelijkste' passages gehouden omdat de kloof over een grote afstand schuin door het gebergte liep: 'Men vind er plaatsen, daar men twee wielen moet remmen'. De weg werd echter wel goed onderhouden. Links liggen de Attaquabergen en rechts de Perdevleiberg en Fouriesberg.

Traversing the Attaquas Kloof (Attakwaskloof, Attaquas Pass) in the Outeniquas Mountains (Outenikwaberge) to the north of Mossel Bay, which here has been drawn by Johannes Schumacher looking in a south-westerly direction, was considered 'as one of the most difficult' passages, because for a long distance the gap cut obliquely through the mountains: 'There are places there where two wheels have to be braked'. However, the road was well maintained. On the left lie the Attaqua Mountains and on the right the Perdevleiberg and Fouriesberg.

blad 305 boven / sheet 305 above:

Collectie Swellengrebel, F I-8.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Gezicht van de Lange Kloof.

View of the Langkloof.

Aquarel op papier, 27 x 37,5 cm.
Water-colour on paper, 27 x 37.5 cm.

De slingerweg door de Lange Kloof (Langkloof) voert tussen de Kransberg-Langkloofberg aan de zuidzijde links en de Kougaberge(n) (zie ook blad 305 onder) en Suuranijsberge(n) rechts. De grond in dit gebied, enkele tientallen kilometers landinwaarts halverwege de Mosselbaai en de Algoabaai, was zeer geschikt voor de graanteelt en er was ook voldoende water, 'dog wegens het verre en moeijlijke transport word hier niet meer dan tot broodkoorn gezaaijd'.

The winding road through the Langkloof leads between the Kransberg-Langkloofberg on the southern side on the left and the Kougaberge (see also sheet 305 below) and Suuranijsberge on the right. The land in this area, at some distance from the coast half way between Mossel Bay and Algoa Bay, was very suited to growing grain and there was also enough water, 'but because of the far and difficult transport here no more than wheat for bread is sown'.

blad 305 onder / sheet 305 below:

Collectie Swellengrebel, F I-10.

[Johannes Schumacher, 1776-77] :

De Gauka gebergte gegend na Norden.

The area of the Kougaberge [as seen] towards the North.

Aquarel op papier, 26,5 x 38 cm.
Water-colour on paper, 26.5 x 38 cm.

blad 306 boven / sheet 306 above:

Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, H 447 c.

[Willem Bartholomé Eduard Paravicini di Capelli, 1803] :

Groene Valley by de Gankoma.

The Groenvlei near the Goukamma River.

Aquarel op papier, 20 x 32 cm.
Water-colour on paper, 20 x 32 cm.

Het gezelschap van gouverneur J.W. Janssens sloeg tijdens de inspectiereis in 1803 aan de zuidkust de tenten onder meer op bij de boerderij de Ganse Kraal van Willem Vosloo, idyllisch gelegen aan de Groenvlei met het gelijknamige meer bij het huidige Sedgefield ten westen van Knysna. Paravicini di Capelli beschrijft het als een 'meir van zoet water, dat zeer vischrijk is […] duizende eendvogels, flamingo's, en ander watergevogelte, overdekken het meer'. Men vermaakte zich de gehele ochtend met 'de jagt op dezelve met dat gevolg, dat ieder van ons met buit overladen was'. De Groenvlei is hier afgebeeld in oostelijke richting (rechts buiten beeld ligt op ongeveer 2 kilometer afstand de Indische Oceaan). Ook hier is de afbeelding van Paravicini di Capelli meer charmant dan topografisch betrouwbaar.

During the tour of inspection in 1803 Governor J.W. Janssens's party pitched their tents among other places at the Ganse Kraal farm owned by Willem Vosloo, idyllically situated on the Groenvlei with the lake of that name near the present town of Sedgefield to the west of Knysna. Paravicini di Capelli described it as a 'lake of fresh water, which is very rich in fish […] thousands of ducks, flamingos and other waterbirds cover the lake'. They amused themselves for the whole morning with 'hunting the same, with the result that every one of us was overloaded with game'. The Groenvlei is depicted here looking in an easterly direction (on the right out of the picture is the Indian Ocean about two kilometres away). Here too Paravicini di Capelli's depiction is more charming than topographically accurate.

Gezicht van de Lange Kloof

De Gauka gebergte gegend na Norden

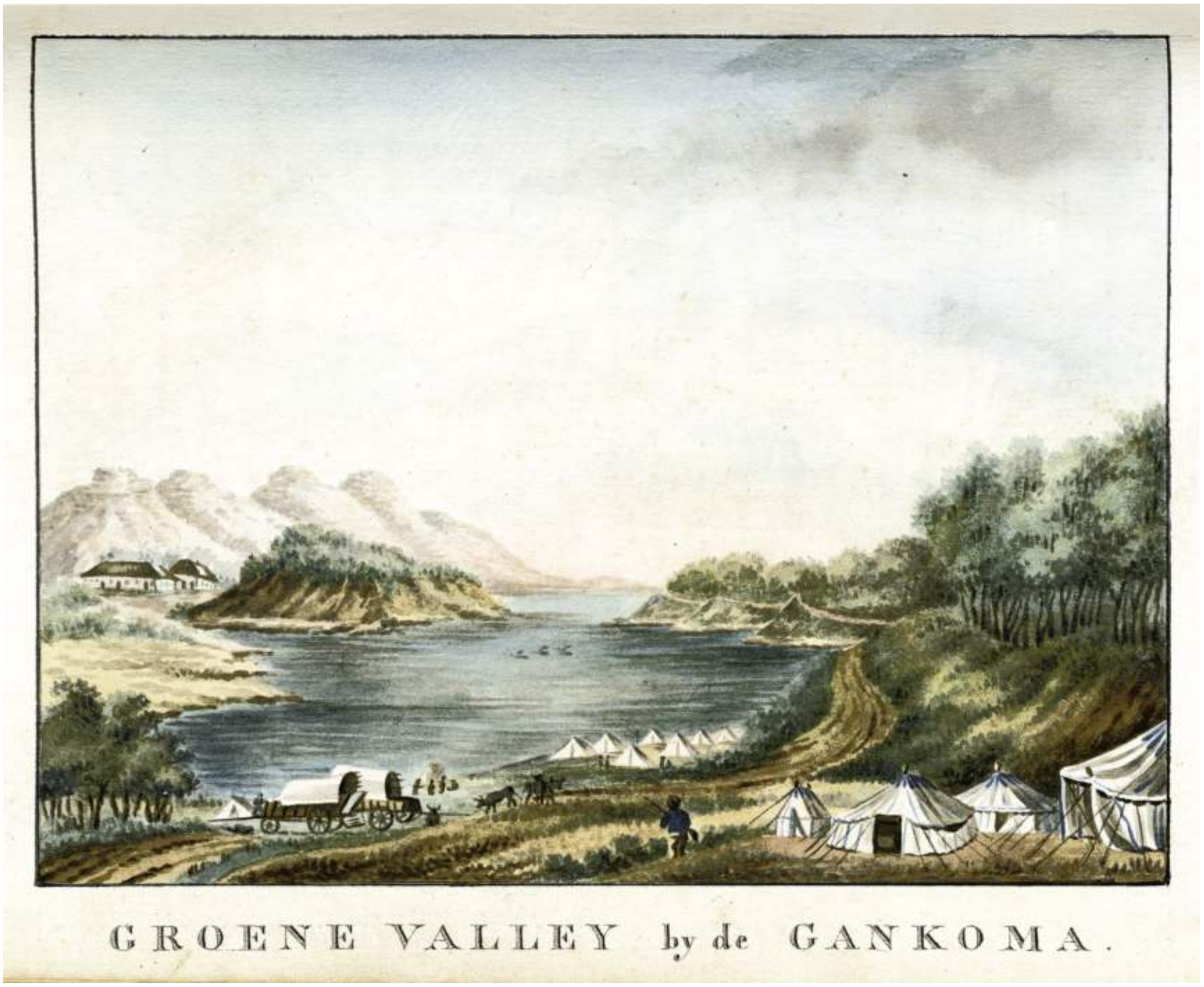

GROENE VALLEY by de GANKOMA.

Bijschriften: pag. 304 / Captions: p. 304

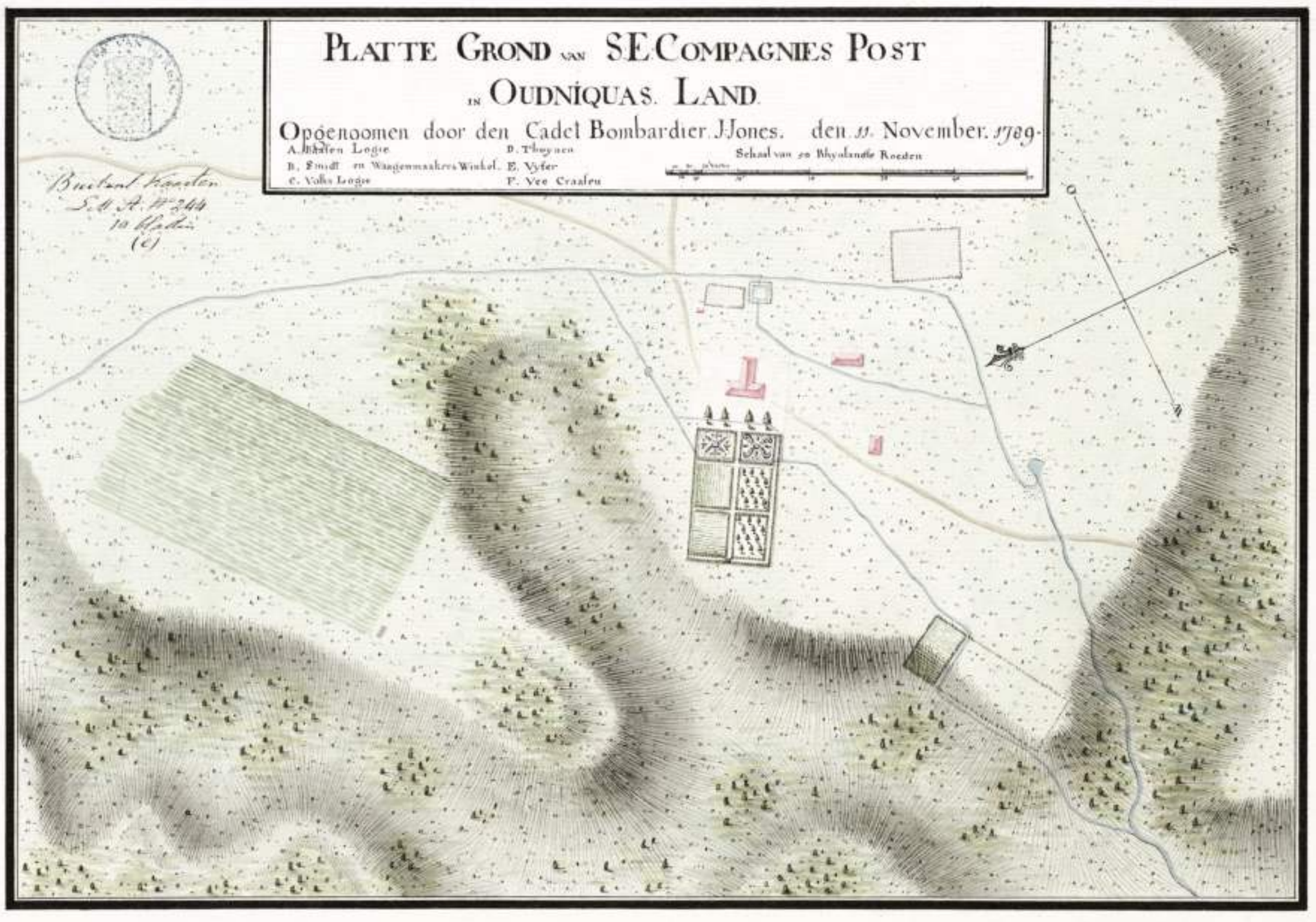

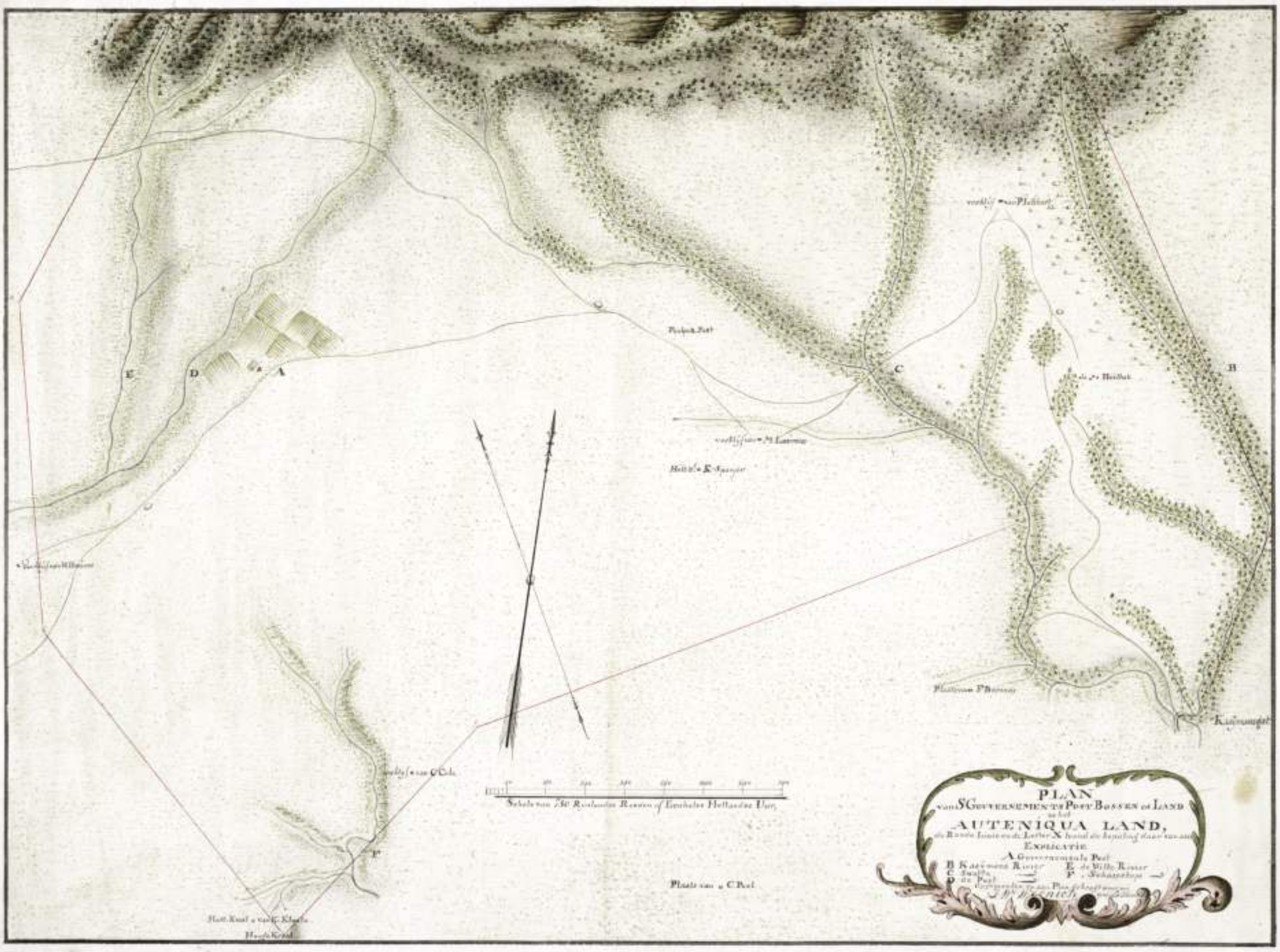

blad 306 onder / sheet 306 below:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.31.

Opgenoomen door den Cadet Bombardier. J: Jones. den 11. November. 1789 :
Surveyed by the Cadet Bombardier J: Jones. on the 11th of November. 1789 :

Platte Grond van S:E: Compagnies Post / in Oudniquas. Land.

Plan of the Honourable Company's Post / in Outeniekwa. Land.

Schaalstok van 50 Rhijnlandse Roeden = [ca. 1 : 1.930].
Scale-bar of *50 Rhijnlandse Roeden* = [approximately 1 : 1,930].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 30 x 42 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 30 x 42 cm.

Oriëntatie: het noorden is linksonder.
Orientation: north is lower left.

Verklaringen: [boven] een legenda bij de letters A t/m F :
Explanations: [above] a key to the letters A to F :

A. Baasen Logie.
B. Smidt en Waagenmaakers Winkel.
C. Volks Logie.
D. Thuijnen.
E. Vijfer.
F. Vee Craalen.

Josephus Jones liet na de letters in te tekenen op deze kaart uit 1789 van de houtkappost in de Outeniekwaberge(n) ten noorden van de Mosselbaai. Na het leegkappen van het bosland langs de Riviersonderend werd naar nieuwe houtvoorraden gezocht en in 1777 volgde aldus de oprichting van een compagniespost om de bossen in de Outeniekwabergen te exploiteren. Het hout werd per ossewagen naar de Kaap getransporteerd. Toen dit ook hier goeddeels op was, werden een decennium later grote houtvoorraden gevonden in de bossen rond de Plettenbergbaai; zie blad 338. De journaalschrijver van gouverneur Joachim van Plettenberg, die de hier afgebeelde post in 1778 tijdens zijn inspectiereis bezocht, vermeldt over deze regio na aankomst 'op 's Comps: houtkappers post in 't Houtniqua land': 'Welke landstreek dien naam voert na de Hottentotten die oudstijds dezelve bewoonden en Houteniqua of zakkedragers genaamd wierden; strekkende dezelve landstreek zig agter 't gemelde Lange cloofsgebergte Oostwaards uyt tot aan de Tsitsikamma by de mond van de Kromme Rivier en ten westen tot aan 't Ruyters bosch, agter de Attaquas cloof, voorzien zijnde van veele groote en klyne bosschen van boeken- geel- stink- assegay- yser- houte en meer andere geboomtens, die op veele plaatsen aan de kant en de voet van 't gebergte en langs verscheydene hooge ruggens 't land bedekten.'

In de bezuinigingsronde van 1791 werd de bezetting verkleind, waarna de post in 1795 buiten gebruik werd gesteld. Tijdens het Britse tussenbestuur (1795-1802) echter werd de vestiging in de Outeniekwabergen weer geopend, waarna deze in gebruik bleef tot na de Bataafse tijd. Toen gouverneur J.W. Janssens in 1803 de post bezocht, was hij getroffen door het grote aantal haveloze Khoi in deze omgeving. Hij vatte nadien het plan op om land aan hen ter beschikking te stellen, maar hiervan is het in zijn korte bestuursperiode niet meer gekomen. Zie ook de kaart op blad 307.

Josephus Jones omitted to include the letters on this map from 1789 showing the timber post in the Outeniekwaberge to the north of Mossel Bay. After clearing the woodlands along the Sonderend River a new supply of timber was sought, and so in 1777 a Company post was set up in order to work the forests in the Outeniekwaberge. The wood was transported to the Cape by oxcart. When this too was largely exhausted, a decade later a large supply of timber was found in the forests around Plettenberg Bay; see sheet 338. The journal of Governor Joachim van Plettenberg, who in 1778 visited the post depicted here during his tour of inspection, notes about this area, after arriving 'at the Company's timber-felling post in Houtniqua Land': 'Which region bears the name since the Hottentots who formerly inhabited the same and were named Houteniqua or bag-carriers; covering the area behind the Langkloofsberge Eastwards as far as Tsitsikamma at the mouth of the Kromme River and to the west as far as the Ruytersbosch, behind the Attaquas Pass, being supplied with many large and small forests of *boeken*, *geel*, *stink*, *assegay*, *yser* wood and many other kinds of tree, which cover the land in many places at the side and at the foot of the mountains and along sundry high ridges.'

At the time of the economy measures of 1791 the staff was reduced, and after that in 1795 the post was abandoned. However, during the British interregnum (1795-1802) the establishment in the Outeniekwaberge was reopened, and then remained in use till after the time of the Batavian Republic. When Governor J.W. Janssens visited the post in 1803, he was struck by the number of destitute Khoi in this vicinity. A plan was developed to put land at their disposal, but nothing more came of this in his short period of office. See also the map on sheet 307.

blad / sheet 307:

Nationaal Archief, 4.JSF 18.

Opgemeeten en aan Plan gebragt door mij J:W: Wernich ges. Landmeter, [1804] :
Surveyed and Charted by me J:W: Wernich sworn Surveyor, [1804] :

Plan / van S Gouvernements Post, Bossen en Land / in het / Auteniqua Land [...].

Plan / of the Government Post, Forests and Land / in Outeniekwa Land [...].

Schaalstok van 750 Rijnlandse Roeden of een halve Hollandse uur = [ca. 1 : 28.730].
Scale-bar of *750 Rijnlandse Roeden of een halve Hollandse uur* = [approximately 1 : 28,730].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 31,5 x 43,5 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 31.5 x 43.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [rechtsonder] vervolg van de titel en een legenda bij de letters A t/m F :
Explanations: [lower right] continuation of the title and a key to the letters A to F :

De Roode Linie en de letter X toond de bepaling daar van aan.

Explicatie.
A. Gouvernements Post.
B. Kaaijmans Rivier.
C. Swarte [Rivier].
D. De Post [Rivier].
E. De Witte Rivier.
F. [De] Schaapskops [Rivier].

De landmeter Johan Willem Wernich kreeg in januari 1804 opdracht een aantal locaties aan of nabij de zuidkust 'met spoed en exactitude op te nemen en Carteeren', naar aanleiding van een verzoek om toewijzing van land dat door enkele burgers bij het Kaapse gouvernement was ingediend. Bekeken werden percelen bij de post in de Outeniekwabergen, bij die aan de Plettenbergbaai (bladen 338-339), en aan de 'Vleeschbaaijen', ofwel de Visbaai en Vleesbaai, blad 334. Bij geen daarvan bleek voldoende land beschikbaar te zijn voor akkerbouw of veeteelt. Een oplossing werd gevonden bij de Houtbaai, waar door de Inspecteur der Domeinen en Bosschen nieuwe gronden voor uitgifte werden aangewezen. Op deze kaart van de post in de Outeniekwabergen tekende Wernich de omliggende boerderijen in, met enkele daarbij gelegen 'Hott:Kraal', Hottentot-kralen waar de Khoi woonden die als knecht op deze boerderijen werkten.

In January 1804 the surveyor Johan Willem Wernich was given instructions to 'with speed and exactitude survey and chart' a number of locations on or near the south coast, in response to a request for the allocation of Government land that had been submitted by a number of Cape burghers. Plots of land were looked at near the post in the Outeniekwaberge, at the one on Plettenberg Bay (sheets 338-339), and on the *Vleeschbaaijen*, or Vis Bay and Vlees Bay, sheet 334. At none of these sufficient land was available for agriculture or cattle breeding. A solution was found at Hout Bay, where the Inspector of Domains and Forests designated some new allotments. On this map of the post at the Outeniekwaberge Wernich drew in the surrounding farms, with several adjacent *Hott:Kraal*, Hottentot kraals where the Khoi working as servants and labourers on these farms lived.

blad 308 boven / sheet 308 above:

Collectie Swellengrebel, F I-12

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Gesigt op de Hogte van Staaten Revier.

View from the Rise near Van Stadens River.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

Nabij de monding van de Van Stadensrivier tekende Schumacher de St. Francisbaai in westelijke richting. Zichtbaar is waarschijnlijk de monding van de Gamtoosrivier (Gamtoos River) en de vlakte van de Loerierivier (Loerie River). In de wazige verte liggen rechts de Groot Winterhoekbergen (Grootwinterhoekberge) en helemaal links Kaap St. Francis. Zie ook de kaart op blad 312 boven.

Near the mouth of the Van Stadens River Schumacher has drawn St. Francis Bay looking in a westerly direction. What can be seen are probably the mouth of the Gamtoos River and the flats of the Loerie River. On the right in the hazy distance lie the Grootwinterhoekberge and on the far left Cape St. Francis. See also the map on sheet 312 above.

blad 308 onder / sheet 308 below:

Collectie Swellengrebel, F I-13.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Van Staadens Revier.

Van Stadens River.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

Aardig detail op deze aquarel is dat Johannes Schumacher zichzelf al tekenend afbeeldde, op de voorgrond links van het midden. Zie blad 309 voor zijn overige afbeeldingen van het stroomgebied van de Van Stadensrivier in de Collectie Swellengrebel. De onderste tekening geeft daar een aanzicht van de heuvels aan de benedenloop van de rivier, vanwaar Schumacher het uitzicht over de St. Francisbaai op blad 308 boven vastlegde.

A charming detail in this water-colour drawing is that Johannes Schumacher has shown himself making sketches, in the foreground left of centre. See sheet 309 for his other depictions of the Van Stadens River basin in the Swellengrebel Collection. The lower drawing there gives a view of the hills on the lower course of the river, from where Schumacher recorded the view over St. Francis Bay on sheet 308 above.

blad 309 boven / sheet 309 above:

Collectie Swellengrebel, F I-15.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Gegend bij van Staadens Rivier.

In the Vicinity of Van Stadens River.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

blad 309 onder / sheet 309 below:

Collectie Swellengrebel, F I-14.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Van Staadens Reviers Hoogte.

The Rise near Van Stadens River.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

blad / sheet 310:

Nationaal Archief, 4.JSF 47.

Elevé et dessiné par A: Danckelman, [1804] :
Gemeten en getekend door A: Danckelman, [1804] :
Surveyed and drawn by A: Danckelman, [1804] :

Plan de la Situation de Bethelsdorp; établissement des Missionaires dans l'Afrique Méridionale [...].

Kaart van de situatie van Bethelsdorp; post van de Zendelingen in Zuid-Afrika [...].

Map of the Situation of Bethelsdorp; post of the Missionaries in South Africa [...].

Schaal: niet aangegeven.
Scale: not indicated.

1 kaart : ms op papier, 54,5 x 48,5 cm.
1 map : ms on paper, 54.5 x 48.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [boven] vervolg van de titel :
Explanations: [above] continuation of the title :

Étant sur la Lat. de 33° 57′ de Sud et la Longtd. de 26° 58′ à l'Est de Greenwich.

Sinds 1799 verrichtten dr. Johannes van der Kemp en James Read, leden van de London Missionary Society, aan de Kaap zendingswerk onder bezitsloze en van hun woonplek verdreven Khoi. In 1801 vestigde de groep zich in de boerderij van Botha aan de Kragga Kamma, ongeveer 20 kilometer ten noorden van het nieuwe Fort Frederick bij de Algoabaai (zie blad 346), maar tijdens de Derde Grensoorlog (1799-1803) van Xhosa en Khoi tegen de Europeanen werden de zendelingen gedwongen te vertrekken, waarna de boerderij door kolonisten werd afgebrand. De verdrevenen zochten hun toevlucht in het inmiddels door de Britten verlaten Fort Frederick, waar gouverneur J.W. Janssens in 1803 de groep van ongeveer 100 Khoi 'onder het geestelijk bestier van de Heer van der Kemp' aantrof. Hij wees hun 'een convenabele streek gronds aan de Zwartkops revier aan' om zich te vestigen dicht bij en onder bescherming van Fort Frederick, dat door de Nederlanders weer in gebruik werd genomen. Deze nederzetting kreeg de nog altijd bestaande naam Bethelsdorp, nu een deel van de stad Port Elizabeth.

De verder onbekende A. Danckelman maakte deze kaart een jaar na de stichting van Bethelsdorp tijdens een onderzoek van de loodmijnen bij de Van Stadensrivier. Even boven het midden ligt de rechthoekige woonkern van Bethelsdorp. In de omgeving zijn enkele boerderijen aangeduid. De namen daarbij geven veelal een verwijzing naar de bloedige Grensoorlogen die hier en verder oostwaarts in de late achttiende en het begin van de negentiende eeuw woedden. De genoemde weduwe Scheepers was Susanna Elisabeth van Leeuwen, die de boerderij Roodepan bleef beheren nadat haar man Gerrit in 1799 door Xhosa was gedood. Zij bezat blijkbaar een tweede veeplaats ten oosten van de Boesmansrivier; zie de kaart op blad 312 boven. De 'veuve Marré' ofwel Aletta Frederica Vogel had haar man Barend Daniël Marais op dezelfde wijze verloren en de 'Place de van Roien' was waarschijnlijk de boerderij Zwartkopsrivierwagendrift van de veldcornet Cornelis Johannes van Rooyen, die hier in 1801 door Xhosa was omgebracht. Met de 'Plaines élevés Paturages nommés Suurvelt' wordt het weidegebied van het Suurveld tussen de Zwartkopsrivier en de Grote Visrivier bedoeld, dat in het bijzonder inzet was van de Grensoorlogen.

From 1799 Dr. Johannes van der Kemp and James Read, members of the London Missionary Society, conducted missionary work at the Cape among the destitute Khoi who were driven from their homes. In 1801 the group established themselves in the Botha farm on the Kragga Kamma, about 20 kilometres to the north of the new Fort Frederick at Algoa Bay (see sheet 346), but during the Third Border War (1799-1803) of the Xhosa and Khoi against the Europeans the missionaries were forced to leave, after which the farm was burnt by the colonists. The refugees sought refuge in Fort Frederick, which by then had been abandoned by the British, and here Governor J.W. Janssens came across the group of about 100 Khoi 'under the spiritual governance of Mr. van de Kemp'. He designated them 'a fitting piece of ground on the Zwartkops River' to settle on, close by and under the protection of Fort Frederick, which was again occupied by the Dutch. This settlement was given the name Bethelsdorp, which still exists, and is now part of the town of Port Elizabeth.

The otherwise unknown A. Danckelman made this map a year after Bethelsdorp was founded, during a visit to the lead mines at the Van Stadens River. The rectangular residential core of Bethelsdorp lies a little above the centre. Several farms are shown in the vicinity. The occupants' names often allude to the bloody Border Wars that raged here and further to the east in the late eighteenth and at the beginning of the nineteenth centuries. The widow Scheepers mentioned was Susanna Elisabeth van Leeuwen, who kept on running the farm after her husband Gerrit had been killed by Xhosa in 1799. Apparently she owned a second cattle farm to the east of the Bushmans River (Boesmansrivier); see the map on sheet 312 above. The *veuve Marré*, or Aletta Frederica Vogel had lost her husband Barend Daniel Marais in the same way, and the *Place de van Roien* was probably the farm Zwartkopsrivierwagendrift owned by the field cornet Cornelis Johannes van Rooyen, who was killed here by Xhosa in 1801. With the *Plaines élevés Pasturages nommés Suurvelt* (Elevated Pastures called the Suurveld) the grazing area between Swartkops River and Great Fish River is meant, which in particular was disputed in the Border Wars.

blad / sheet 311:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.119.

Gedaan en geteekent door C.D. Wentzel. gesw: Landmeeter, 1752 :
Done and drawn by C.D. Wentzel. sworn Surveyor, 1752 :

Korte Schets van de Marsch, / Gehouden op de Togt in den Jaare 1752: ter Ordre van den Wel Edelen Gestr: Heer / Gouverneur Rijk Tulbagh [...].

Brief Sketch of the March, / Done during the Travels in the Year 1752: on the Orders of the Right Hon: / Governor Rijk Tulbagh [...].

Schaalstok van 15 Mijlen of Een Graad Breete, de Mijle gereekent tot 1900. Roeden. rijnlandsch Maat =
[ca. 1 : 342.900].
Scale-bar of *15 Mijlen of Een Graad Breete, de Mijle gereekent tot 1900. Roeden. rijnlandsch Maat* =
[approximately 1 : 342,900].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 108 x 253 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 108 x 253 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [boven] vervolg van de titel :
Explanations: [above] continuation of the title :

Onder noomen ter ontdekkinge der hier aan Cabo / de Goede Hoop binnenwaarts leggende Landen en daarin woonende Volkeren.

Dit meest oostelijke deel van een tweede versie van de kaart die de landmeter Carel David Wentzel maakte na de expeditie van vaandrig August Frederik Beutler in 1752 (zie de bladen 284-287) bestrijkt het gebied tussen de Algoabaai, links, en het woongebied van de Xhosa tot aan de Kwenxurarivier ter hoogte van het huidige East London, geheel rechts. Ten tijde van Beutler werd het gebied ertussen, in grote lijnen overeenkomend met het Suurveld en de oostelijk daarvan gelegen streek tussen de Grote Visrivier en de Keiskammarivier, nog voornamelijk door Khoi-groepen bewoond, op deze kaart aangegeven met de namen 'Hoen Geij=Quas' (Hoengeiqua) en 'Gonac=Quas' (Gona of Gonaqua). Deze laatsten leefden volgens het verslag van Beutler 'met de Caffers [Xhosa] in goede harmonie'. (Hier wordt verder niet ingegaan op de diverse groepen en leiders van zowel Khoi als Xhosa in dit gebied. Zie hiervoor het hoofdstuk *Die Oosgrens* door Hermann Giliomee in het onder redactie van Hermann Giliomee en Richard Elphick uitgegeven *'n Samelewing in Wording*, waarin de gebeurtenissen in dit grensgebeid uitgebreid worden beschreven.)

In de tweede helft van de achttiende eeuw breidden de Xhosa echter geleidelijk aan hun leefgebied naar het westen uit, terwijl de Europese boeren in oostelijke richting trokken. Tijdens de reis van gouverneur Joachim van Plettenberg in 1778 naar het oosten van de kolonie ontmoette hij Xhosa aan de westelijke bovenloop van de Grote Visrivier, die vervolgens in samenspraak met enkele lokale Xhosaleiders als grensrivier werd vastgelegd. Twee jaar later werd door de Compagnie eenzijdig de Grote Visrivier als oostgrens bepaald. De meerderheid van de Xhosa voelde zich in geen enkel opzicht hieraan gebonden. De Khoi in de grensstreken kwamen intussen toenemend in het gedrang tussen beide groepen. Onder gouverneur C.J. van de Graaff is een poging gedaan hun gebied een *status aparte* te geven; zie de kaart uit 1789 op de bladen 322-323, waar een rode lijn om het Suurveld is getrokken met de inscriptie 'Grensscheiding met de Gonaquas Hottentots'. Een gouvernementele aanwijzing in deze zin was vastgesteld per resolutie van 19 juli 1786 en opgenomen in het reglement voor het college van Landdrost en Heemraden van de nieuw ingestelde drostdij Graaff-Reinet. De landdrost kreeg daarbij toestemming om 'tot Bootschappers en Tolken bij de Kaffers Natie, en andere diensten die hij van dezelve zoude kunnen erlangen, aan te houden Twee Capitains gonacqua Hottentotten, mits dezelve zig digt aan de grote Visch rivier in een hoek Lands met hunne aanhorigen blijven onthouden'.

This easternmost part of a second version of the map which the surveyor Carel David Wentzel made after the expedition of Ensign August Frederik Beutler in 1752 (see sheets 284-287) covers the whole area between Algoa Bay, left, and the territory of the Xhosa as far as the Kwenxura River in the region of the present East London, far right. In Beutler's time the area between them, largely corresponding to the Suurveld and to the east of this the territories between the Great Fish River and the Keiskamma River, was still primarily inhabited by groups of Khoi, on this map indicated with the names *Hoen=Geij* (Hoengeiqua) and *Gonac=Quas* (Gona or Gonaqua). According to Beutler's report, the latter lived 'in good harmony with the Kaffers [Xhosa]'. (Here we will not delve further into the various groups and leaders of either the Khoi or Xhosa in this region. On this, see the chapter by Hermann Giliomee in the book edited by Hermann Giliomee and Richard Elphick, *'n Samelewing in Wording*, where the events in this border area are described in detail.)

In the second half of the eighteenth century, however, the Xhosa gradually expanded their territory to the west, whereas the European farmers were moving in an easterly direction. During Governor Joachim van Plettenberg's journey to the east of the colony in 1778 he encountered Xhosa on the western upper reaches of the Great Fish River, which was then settled as the border river in discussions with several Xhosa leaders. Two years later the Company fixed the eastern border unilaterally at the Great Fish River. The majority of the Xhosa did not feel themselves tied to this in any way at all. In the meantime the Khoi in the border areas came under increasing pressure between the two groups. Under Governor C.J. van de Graaff an attempt was made to give their area a *status aparte*; see the map from 1789 on sheets 322-323, where a red line has been drawn around the Suurveld, with the inscription *Grensscheiding met de Gonoquas Hottentots* (Border with the Gonoqua Hottentots). A governmental direction to this effect was adopted by resolution on 19 July 1786 and included in the regulations for the board of *Landdrost* and *Heemraden* in the newly established Drostdy of Graaff-Reinet. In this the *Landdrost* was given permission 'to appoint two captains of the Gonoqua Hottentots as messengers and interpreters to the Kaffer Nation, and other services that he might require of these, provided that they keep themselves close by the Fish River in a [designated] area of land with their adherents'.

Zeeland
Land
Gedaan en gelezen bij C. J. Bengtel
Schaale van 33 Rijnl. of een Engelsche Mijle